

РОЗДІЛ 4

«ВІРНОПІДДАНИЙ СЛУГА ЙОГО ЦІСАРСЬКОЇ ВЕЛИЧНОСТІ»: СВІТ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ВЛАДИКИ АНТОНІЯ АНГЕЛОВИЧА¹

У своєму класичному огляді останнього століття існування Габсбурзької монархії англійський історик Алан Джон Персиваль Тейлор навів характерний для політичної культури того періоду анекдот, який заслуговує стати епіграфом для цього дослідження. В анекдоті йшлося про те, що незабаром після проголошення Австрійської імперії (1804 р.) її першому володареві, Францу I, доповіли, що в очолюваної ним державної спільноти з'явився перший публічний патріот. У відповідь імператор нетерпляче й водночас роздратовано запитав: «Але чи є він патріотом [особисто] мене?»².

¹ Цей текст є виправленим і суттєво доопрацьованим перевиданням моєї авторської розвідки: В. Ададуров. Світ політичних поглядів Антонія Ангеловича, с. 299–336.

² Цит. за: А. Дж. П. Тейлор. *Габсбурзька монархія 1809–1918: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини* / перекл. з англ. А. Портнов, С. Савченко. Львів 2002, с. 24.

В епоху наполеонівських війн (1796–1814), щоб ефективно протистояти зазіханням з боку французьких революційних режимів та зводити нанівець загрози дезінтеграції імперії, Габсбурги мусили значно істотнішим чином, аніж досі, акцентувати вірнопідданий чинник у формуванні лояльностей населення своїх «спадкових держав». У попередню епоху «освіченого абсолютизму», під впливом раціоналістичних концепцій суспільного устрою, в риторичній та практичній діяльності очільників імперії домінувала концепція єдиної Батьківщини (Vaterland) і монарха як її першого урядовця. Можна сказати, що ця інтелектуальна трансформація, котра вела до відокремлення в колективній уяві поняття «громадянин» держави (Staatsbürger) від поняття «підданий» монарха (Untertanen) і торкнулася передовсім освіченої частини населення міст³, була призупинена війнами з Францією. Після втрати у Франції короля Людовіка XVI римський цісар Франц II (майбутній австрійський імператор Франц I) просто не мав іншого способу зберегти спадщину предків, як проголосити недостатньою громадянську цноту любові до батьківщини (котра підозріло нагадувала французький лібертинізм) без першочергової згадки про вірність монархічному й династичному устроєві. Таке розуміння патріотизму зручно розвивало концепцію найвідомішого просвіченого представника династії Габсбургів, яким був цісар Йосиф II:

Під Батьківщиною ми розуміємо місце, де народилися, а також землю, тобто Батьківщину, де живемо й насолоджу-

³ Див.: Р. М. Judson. *The Habsburg Empire. A new History*, с. 51–56.

ємося безпекою та захистом; усі краї, над якими правлять один імператор, король чи інший вищий володар, мають вважатися однією Батьківщиною; таким чином, не тільки Богемія, але й Моравія, Австрія, Угорщина й інші краї, якими керує один монарх, становлять одну Батьківщину.⁴

Тож інтеграція строкатих з точки зору історичних, соціокультурних та матеріальних умов територій Габсбургів в Австрійську монархію відбувалася на підставі концепції офіційного патріотизму, що піднесла на недосяжний п'єдестал суспільного поклоніння особу імператора, лояльне ставлення до якої вважалось священним обов'язком кожного підданого, незалежно від його конфесійної, мовної, станової, локальної ідентичності. На противагу репрезентованому Французькою революцією пріоритетові національного принципу над приватними і становими інтересами, бути визнаним владою патріотом Австрії означало виступати не так захисником свого краю зокрема чи імперії загалом, як приниженим і водночас захопленим прихильником особи «Найяснішого Цісаря».

На жаль, історія приховує за серпанком мовчання ім'я того, хто послужив прототипом «героя» згаданого анекдоту. Однак припускаю, що ним цілком міг бути Антоній Ангелович (1756/1757?–1814), який прилюдно заявив про свій імперський і монархічний патріотизм під час війни з Францією 1805 р.⁵

⁴ Цит. за: Там само, с. 63.

⁵ У 1809 р. черговий військовий конфлікт із Францією унаочинив численні приклади патріотизму заради спільної «Австрійської вітчизни», насамперед у німецькомовних провінціях багатонаціональної монархії. Трагічна жертвовність декого з цих осіб, як-от віденського студента (хоча

У його пастирському листі 1805 р. співвідношення між поняттями «Монарх» (Monarcha) і «Громадянин» (Obywatel), «Батьківщина» (Ojczyzna) і «Край» (Kraj) вирішувалося в першій парі на користь імператора (9 згадок до 1), а в другій розподілилося практично порівну (4 до 5)⁶. Владика Ангелович, який був найуспішнішим, але таки типовим представником нового ґатунку священика, що його було поставлено на службу політичним інтересам Габсбурзької монархії, у своїх промовах і вчинках намагався послідовно дотримуватися ідеалу «вірнопідданого слуги Найяснішого Цісаря». Висловлюючись соціологічними термінами, він розмовляв із політичною владою спільною мовою сенсів, брав участь у формуванні широкої ме-

саксонця за народженням) Фрідріха Штапса, котрий задумав убити Наполеона і, викритий у момент реалізації цього «патріотичного обов'язку», відмовився прийняти помилування з рук «узурпатора» й «тирана» (див.: Ж. Тюлар. *Наполеон, или Миф о спасителе* / перекл. з фр. А. Бондарев. Москва 2009, с. 279), зробила з них легендарних «святих» австрійського імперського культу. Втім, останнім часом мотиви й учинки найвідоміших із цих діячів, як-от тирольського бюргера Міхаеля Пфуртшеляра, стають об'єктом постмодерної деконструкції з боку істориків, які воліють шукати за лаштунками політичної ідеології мікроісторичні пояснення, пов'язані з більш приземленими: становими, майновими, родинними, кар'єрними – контекстами (див.: М. Спан. *Ein Bürger unter Bauern? Michael Pfurtscheller und das Stubaital 1750–1850*. Köln – Weimar – Wien 2017).

⁶ [A. Angełłowicz]. *List pasterski do dyecezyów Przemyskiej, Samborskiej, Sanockiej, Lwowskiej, Halickiej, i Kamienieckiej, tudzież Chełmskiej, Bełzkiej, i Brzeskiej*. [Lwów], 25 października 1805. 13 с. Текст пастирського листа див.: А. Крохмаль. Biskupi unicy Antoni Angełłowicz i Ferdynand Ciechanowski wobec wydarzeń epoki napoleońskiej // *Miscellanea Historico-Archivistica*, т. 20. Warszawa 2013, с. 180–185.

режі ідейної солідарності з нею, в тому числі й обираючи притаманні цій владі вербальні форми – слова, фрази, інтонації, риторичні прийоми, а також через участь у державних церемоніях⁷. Недаремно час політичної активності унійного архиєрея припав саме на період концептуалізації офіційного австрійського патріотизму як ідейної відповіді на виклики національного патріотизму, пробудженого до життя Французькою революцією.

Контури цього дослідження почали вимальовуватися ще 2006 р., коли в Головному архіві давніх актів у Варшаві мені пощастило розшукати невідомі документи до біографії Ангеловича. Йдеться про протоколи, в яких зафіксовано обговорення радою міністрів Варшавського герцогства можливих політичних наслідків відмови унійного митрополита принести присягу на вірність Наполеонові в той момент австрійсько-французької війни 1809 р., коли війська герцогства зайняли Львів. Варшавські урядовці витлумачили цю відмову як виразно антипольський демарш «Руського Митрополита Ангеловича, який ненавидить ім'я Поляків і видає твори проти Французького Уряду»⁸. Вважаючи нижчим своєї шляхетської гідності бодай

⁷ Див.: Р. Коллінз. *Соціологія філософії: глобальна теорія інтелектуального змінення* / перекл. з англ. Н. Розов, Ю. Виртгейм. Новосибірськ 2002, с. 102.

⁸ Поп.: «Sessya 97, dnia 20^{go} stycznia 1810, w domu J[аśnie] W[ielmożnego] Prezesa Rady w przytomności yego oraz ministrów spraw wewnętrznych, skarbu, policji [...] Minister policji podaye przedłożenie że Metropolita Ruski Angełłowicz, nienawisny imieniowi Połaków, wydający pisma przeciwne Rządowi Francuskiemu [...]». (Archiwum Główne Akt Dawnych (далі – AGAD), Akta Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 66, k. 141).

спробувати зрозуміти мотиви вчинку предстоятеля руських греко-католиків, а отже, *a priori* відмовивши «обвинуваченому» (нехай навіть у площині уяви, а не права) у виголошенні останнього слова на свій захист, «обвинувачі» (діячі польського патріотичного руху) фактично засудили того на віки вічні лише на підставі відомого ідеологічного принципу «хто не з нами – той проти нас». Зафіксований у протоколах ради міністрів Варшавського герцогства текст цього заочного політичного «присуду» став немовби ідеологічним дороговказом для польської історіографії: розвиваючись як дискурс у реаліях українсько-польського національного конфлікту пізнішого часу, вона розцінила поведінку Антонія Ангеловича за таку, що звітувала появу на світ ворожого ставлення галицьких русинів до поляків⁹.

⁹ Шляхетські автори риторично звинувачували Ангеловича в тому, що він уперше запровадив практику зборів парохів у деканатах, під час яких буцімто таємно обговорювалися плани розправи над польськими панамі, а в 1809 р. подав австрійському урядові план тотальної різанини шляхти селянами, яких мали попровадити священики (див.: L. Jabłonowski. *Złote czasy i wywczaszy. Pamiętnik szlachcica z pierwszej połowy XIX stulecia*. Lwów 1920, с. 91–92). У контексті відзначення столітнього ювілею подій 1809 р. Вацлав Мейбаум заявив, що ці події збудували підвалини «руської контрреволюції 1848 р.» (W. Mejsbaum. *Rządy Austriackie w Galicji pomiędzy wojną 1809 a 1812 // Biblioteka Warszawska*, т. 4. Warszawa 1910, с. 26), а Броніслав Павловський підкреслював, що в поведінці «першого тирольця сходу Ангеловича» слід вбачати ознаки характерного для русинів під час революції 1848 р. «уаґралоаялізму» (B. Pawłowski. *Lwów w 1809 // Biblioteka Lwowska*, т. 3. Lwów 1909, с. 60). У дещо поміркованішому вигляді подібні оцінки збереглися і в польській історіографії пізнішого часу. Наприклад, Казімеж Кжос у спеціальній

Свого часу я підважив істинність цієї концепції, вказавши, що події 1809 р. жодним чином не вписуються в рамки конфлікту між націями, оскільки ні в русинів, ані навіть у поляків колективна свідомість тоді ще не пробудилася до національного життя¹⁰. Висновки цих досліджень були згодом використані при опрацюванні загальної схеми такого специфічного історичного явища, як «австрорусинство» – політична течія, що сподівалася досягнути істотного покращення становища руської громади в Галичині шляхом лояльного ставлення до австрійського уряду¹¹. Ці тези було сприйнято як запрошення до діалогу й у сучасній польській історіографії¹², хоча тепер, з висоти понад 20-річної еволюції розуміння мною епохи Наполеона у Східній Європі, я чітко бачу неадекватність моєї тодішньої – все ще дуже етноцентричної, у стилі Ярослава

роботі, присвяченій польському повстанню 1809 р. в Галичині, відзначав, що «зусилля австрійської влади у справі здобуття підтримки греко-католицького клиру [...] відіграли в 1809 р. виразно антипольську роль» (K. Krzos. *Z księciem Józefem w Galicji w 1809 roku. Rząd Centralny obojga Galicji*. Warszawa 1967, с. 45).

¹⁰ Див.: В. Ададуров. Галицькі русини у концепціях польської політики Франції та Австрії 1805–1812 років (до постановки питання) // *Україна в минулому*, вип. 9. Київ – Львів 1996, с. 38–60; його ж. Львів у наполеонівську епоху // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Спец. випуск: *Львів. Місто – суспільство – культура*, т. 3. Львів 1999, с. 209–231.

¹¹ Див.: М. Мудрий. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 35–36. Львів 2000, с. 571–604.

¹² А. Krochmal. Biskupi unicy Antoni Angełłowicz i Ferdynand Ciecchanowski, с. 175–178.

Дашкевича, який був першим читачем і публікатором згаданої статті, – візії історичної постаті Антонія Ангеловича.

Черговим етапом (авто)деконструкції мого початкового погляду на Ангеловича стало знайдення в 2008 р. у Центральному державному історичному архіві України у Львові листа владики від 4 листопада 1796 р. до деканів його дієцезії¹³. Цей документ свідчив про значно ранішу, ніж дослідники висновували досі на основі опублікованих під час війн 1805 і 1809 рр. творів, заангажованість єпископа Перемишльського у вир політичних подій. Саме тоді виникла ідея проаналізувати всі твори Антонія Ангеловича політичного характеру як текстову проекцію мисленневих процесів, котрі народилися не в один момент, а визріли й розвинулися впродовж досить тривалого часового відтинка, що охоплює не лише події початку ХІХ ст., а й перші десятиліття австрійського панування в Галичині. Обриси дослідження про політичні уявлення та діяльність Ангеловича окреслилися під час плідного на нові ідеї спілкування зі студентами історичної програми Українського католицького університету у Львові восени 2009 р. в рамках авторського курсу «Галичина у міжнародній політиці доби наполеонівських війн». Значна частина документального підґрунтя додалася вже після виходу першої версії есею у світ і була наслідком моїх археографічних експедицій: у Домашній, Придворний, Державний архів у Відні (2008 р.); Історичний архів Поши-

¹³ Центральний державний історичний архів України у Львові (ДАІУ – ЦДАІАУ), ф. 201 [Греко-Католицька митрополічна консисторія], оп. 1, спр. 1480, арк. 2.

рення віри й Апостольський архів Ватикану (2011 р.); французький Дипломатичний архів у Ля-Курнові (2012 р.).

Головною метою мого дослідження є типологізація політичних поглядів* Антонія Ангеловича. Необхідна умова реалізації такого дослідження – з'ясувати суспільний контекст виникнення цих поглядів, а також вплив середовища на світоглядні установки й ідейні переконання героя дослідження. Ключем до зрозуміння останніх є та обставина, що людина через приналежність до певного покоління й суспільного оточення стає немовби «в'язнем» ідей і стереотипних уявлень, властивих її середовищу. Тож мій задум полягає в тому, щоби проникнути в мікрокосм політичних переконань історичного персонажа через достатньо широкий «отвір» погляду історика на його соціальне оточення (дедуктивний метод). Антоній Ангелович, який народився 13 квітня 1756 р.¹⁴ в родині пароха і помер 9 серпня 1814 р. у сані греко-католицького митрополита, від дитинства й до самої смерті був найтіснішим чином пов'язаний зі станом духовенства¹⁵. За час його відносно нетривалого життя становище соціальної групи, до якої належав Ангелович, зазнало суттєвих трансформацій. Тому першочерговим завданням свого дослідження вважаю ретельну реконструкцію механізмів, діяльність яких визначальним чином

* Позначаю цим поняттям сукупність уявлень, ідей та морально-етичних норм.

¹⁴ За іншими даними, аж 7 квітня 1757 р., див.: *Österreichischer Bürger-Kalender*. Wien 1846, с. 268.

¹⁵ Див.: J. Umiński. *Angelłowicz Antoni // Polski słownik biograficzny*, т. 1. Kraków 1935, с. 112.

вплинула на зміну суспільної констеляції, в рамках якої жив та діяв мій історичний персонаж.

У сучасному світі відокремлення Церкви від Держави стало вже настільки звичним елементом суспільного пейзажу, що може здаватися, ніби воно існує споконвіку. Між тим, ситуація, коли «ми підпорядковуємося владі чиновника, а не священника»¹⁶, є відносно нещодавнім продуктом еволюції європейської цивілізації та завдячує своїм існуванням масштабним ідеологічним і соціальним змінам останніх 100–150 років. Хоч історія знала чимало конфліктів політичного характеру між Державою і Церквою, ще донедавна ці структури повсюдно взаємодіяли в царині здійснення наглядових функцій над суспільством¹⁷. У добу раннього Середньовіччя першість у цій синергетиці влади безумовно належала Церкві, яка не лише відіграла роль державної інституції, але й стала моделлю для наслідування в розбудові світської держави централізованого типу. Попри те, що від рубежу XIII ст. – спочатку в найбільш інноваційних у соціальному й політичному вимірах країнах Західної Європи, а кількома століттями пізніше й в інших регіонах континенту – окреслилася тенденція до підпорядкування церковних інституцій світській владі, остання активно

¹⁶ Див.: Ф. Фукуяма. *Кінець Історії і останній чоловік* / перекл. з англ. М. Левин. Москва 2005, с. 14.

¹⁷ Див.: М. Фуко. *Історія сексуальності* / перекл. з фр. І. Донченко, т. 1. Харків 1997, с. 79.

запозичувала релігійні ритуали Церкви, використовуючи їх для витворення власного сакрального образу в уяві своїх підданих¹⁸. Дослідники слушно пов'язують цей процес із повільною секуляризацією колективних уявлень і практик, що призвела до втрати духовенством суспільної монополії на сферу святих речей, із залученням мирян до вирішення справ Церкви, зменшення впливу чернечого та зростанням ролі світського духовенства¹⁹. Зазначені зміни мали далекосяжні наслідки для самої Церкви, яка опинилася в безпосередній залежності від Держави та яку остання дедалі частіше використовувала як орган ідеологічного контролю над своїми підданими. У ранньомодерну добу ця тенденція призвела до створення так званих національних Церков, які, підпорядковуючи свою діяльність державному інтересові (*raison d'état*), могли водночас або (1) зберегти інтегральну єдність з інституціями вселенських Церков (галліканська модель Католицької Церкви латинського обряду у Франції), або (2) цілком розірвати такий зв'язок при збереженні догм та обрядовості, запозичених із материнської Церкви (Англіканська Церква), або, врешті-решт, (3) розірвати згаданий зв'язок, радикально реформувавши віровчення і релігійні практики (Протестантські Церкви).

¹⁸ Див.: E. Kantorowicz. *Les deux corps du roi* // його ж. *Œuvres*. Paris 2000, с. 828 і далі; C. Beaune. *Les sanctuaires royaux: De Saint-Denis à Saint-Michel et Saint-Léonard* // *Les lieux de mémoire* / ред. P. Nora, 2-ге вид., т. 1. Paris 1997, с. 625–649.

¹⁹ Див.: J.-C. Schmitt. *Les traditions folkloriques dans la culture médiévale* // його ж. *Le corps, les rites, les rêves, le temps: Essais d'anthropologie médiévale*. Paris 2001, с. 147.

Відносно пізно, аж у другій половині XVIII ст., згадані зміни торкнулись і спадкових володінь династії австрійських Габсбургів. Тутешні християнські конфесії стали об'єктами широкомасштабних реформ, які отримали, за іменем їхнього провідника, цесаря Йосифа II, назву «політики йосифінізму» – втім, не зовсім точну, оскільки хронологічні рамки реформ виходять за межі відносно короткого самостійного правління Йосифа (1780–1790), сягаючи корінням у досвід його спільного правління з матір'ю, Марією-Терезією (1765–1780), та охоплюючи часи Леопольда II (1790–1792) і перше двадцятиліття правління Франца II (I) (1792–1835). Властиво, політика йосифінізму була частиною ширших реформ у дусі «освіченого абсолютизму», які істотно вплинули не лише на церковні інституції, а й на статус дворянства, селянства та міщанства, змінивши традиційну констеляцію їхніх стосунків із державою на користь останньої. Стосовно духовенства реформи Йосифа II мали на меті не лише припинити його існування як окремої «держави в державі» шляхом суттєвого обмеження чисельності та впливів регулярного клиру, а й поставити чималий суспільний авторитет Церкви на службу Державі, піднісши при цьому роль світського духовенства як сполучної ланки між урядовими органами і віруючими в парафіях, які в ту епоху ще відігравали роль головної формотвірної комірки суспільного життя. Така зміна фактично наближала статус духовенства до становища державних чиновників²⁰. З огляду на таку двоїстість

²⁰ Див.: Н. М. Scott. Reform in Habsburg Monarchy, 1740–90 // *Enlightened Absolutism. Reform and Reformers in Later Eighteenth Century Europe* / ред. Н. М. Scott. Houndmills – London 1990, с. 160–168.

намірів монарха, реформи мали не лише репресивний і регулятивний характер (обмеження прямих стосунків духовенства зі Святим Престолом, запровадження процедури обов'язкового підтвердження папських булл імператорською вказівкою до виконання (т. зв. *Placetum regium*), ліквідація церковних братств, скорочення чисельності чернечих орденів та вилучення їхнього майна (по всій імперії було закрито близько 400 монастирів з 2000), запровадження квот на вступ у чернечі спільноти, позбавлення конгрегацій права надавати середню і вищу освіту тощо²¹), але й спрямовувалися на підвищення рівня освіченості парохів та забезпечення їхнього матеріального становища²². За характером впливу на відносини між Державою і Церквою політика йосифінізму, яка таки призвела до підпорядкування духовенства імператорові при одночасному збереженні основоположного зв'язку церковних інституцій зі Вселенською Церквою на чолі з папою Римським, належала, згідно із запропонованою вище класифікацією, до *першого типу*, характерного насамперед для країн з абсолютистським монархічним устроєм і переважанням католицького віровизнання.

Реалізація та наслідки політики йосифінізму мали локальні особливості в різних частинах імперії, а надто – у нещодавно приєднаних до неї землях. Прикладом може слугувати

²¹ Див.: М.-Е. Ducreux. *Czechy i Węgry w monarchii Habsburskiej w XVIII–XIX wieku* // *Historia Europy Środkowo-Wschodniej* / ред. J. Kłoczowski, част. 1. Lublin 2000, с. 359–360.

²² Див.: К. Vocelka. *Glanz und Untergang der Hofischen Welt: Repräsentation, Reform und Reaktion im Habsburgischen Vielvölker Staat*. Wien 2001, с. 313–315, 366–386.

Галичина, яку було долучено до числа спадкових володінь Габсбургів щойно 1772 р., згідно з першим поділом Речі Посполитої²³. Якщо в масштабах усєї імперії заходи австрійського уряду мали форму діалогу (а почасти й монологу, коли промовляв лише уряд, піддані ж мусили слухняно виконувати його вказівки) із суспільними станами (духовенством, дворянством, селянами та міщанами), то в умовах Галичини можливості такого діалогу були суттєво обмежені, оскільки принаймні один із тутешніх станів (причому саме той, який зосереджував у руках головний масив земельної власності та грошових надходжень) був носієм опозиційної щодо Австрії політичної культури. Річпосполитська шляхта, котра доти була єдиним суспільним станом, який користався повнотою громадянських прав і свобод, не бажала примиритися з раптовою втратою своєї домінуючої політичної ролі в результаті переходу провінції під владу австрійських Габсбургів. Офіційний Відень не мав достатніх підстав довіряти шляхті, вбачаючи в ній загрозу для свого правління в Галичині, а тому спирався в управлінні провінцією на бюрократичний апарат, який майже повністю був сформований з вихідців із внутрішніх частин імперії²⁴. Світоглядну підоснову цього класу державних службовців, які зазвичай – і всупереч поширеній нині в історіографії думці – успішно опановували крайові

²³ Див.: L. Wolff. *Inventing Galicia: Messianic Josephinism and the Recasting of Partitioned Poland* // *Slavic Review* 63/4 (Chicago, IL 2004) 818–840.

²⁴ Див. докладніше: I. Vushko. *The Politics of Cultural Retreat: Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia, 1772–1867*. New Haven, CT 2015, с. 9–12, 46.

мови²⁵, висвітлюють записки високопоставленого львівського чиновника Йозефа Рорера. Плакаючи сентимент до німецької частини імперії та її «цивілізованої» культури, чиновник, який, між тим, вільно спілкувався польською, висловлював ідеал громадської активності «не лише заради себе самого, а заради Батьківщини», маючи на увазі сукупність усіх спадкових володінь Габсбургів і водночас демонструючи пошану до імператорського дому та окремих його членів²⁶.

Частина галицької аристократії, на чолі з князем Адамом Казімежем Чарториським і графом Антонієм Лянцкоронським, воліла, особливо після припинення існування Речі Посполитої (1795 р.), нав'язати тісніші стосунки з віденським двором, утворивши так звану «партію роялістів». Остання,

²⁵ Вітаючи добровольців, які зголосилися до формованого з ініціативи шляхетського стану Галичини полку уланів, віце-губернатор Галичини Петер Гесс звернувся до новобранців під час урочистої церемонії на честь святкування тезоіменин цісаря польською мовою. В імперському словництві, яке на позначення річпосполитської шляхти оперувало вигаданим терміном «галицька нація», зауважуємо тісний зв'язок між синонімічними поняттями самовідданого захисту вітчизни і цісаря, які невіддільно пов'язані в єдину уявлену реальність: «Напрочуд приемним і вірадрним для мене видовищем є дивитися на згромаджену тут частину мужніх синів Вітчизни, що вступають із поспішною охотою до полку, створення і формування якого так тісно пов'язане з національною честю Галичан і звертає на себе батьківську увагу й захоплення Його Імператорської Величності, Пана нашого наймилоствивішого» (*Gazeta Lwowska*, 15 lutego 1814, № 13, с. 109).

²⁶ Й. Рорер. *Нотатки під час подорожі від турецького кордону через Буковину, вздовж Східної та Західної Галичини, Сілезії та Моравії до Відня* / перекл. з нім. Л. Олексишина. Чернівці 2018, с. 238.

на відміну від «партії патріотів», відмовилася від ідеї відновлення незалежності Польщі та сподівалася взамін за це отримати від австрійського уряду значні поступки, зокрема – вільний доступ до керівних посад у крайовій адміністрації, а також відновлення місцевої законодавчої палати (сейму)²⁷. Представники шляхетського стану в Галичині вважали його становище в краї чи не найгіршим з-поміж усіх частин колишньої Речі Посполитої. Тож вони намагалися вплинути на імператора, звертаючи його увагу, як це було зроблено, наприклад, у меморандумі від 11 березня 1809 р., на нагальну потребу забезпечити шляхтичам таке саме становище, як те, що його спромігся надати їм уряд Росії, зберігши

колишню форму судочинства, закони та рідну мову [поляків], дозволивши їм обирати суддів, уповноважених у провінціях, здійснювати перерозподіл податків, надавши їм відчутний вплив на загальноімперські справи, допустивши їх до сенату, надавши першорядні посади в цивільній адміністрації та, навіть, уряді, полегшивши численні й значні просування по військовій службі, [одним словом], залучивши їх до участі в тих самих милостях і відзнаках, що ними користується все дворянство імперії.²⁸

²⁷ ЦДІАУЛ, ф. 181 [родинний фонд графів Лянцкоронських], оп. 1, спр. 92, арк. 18–26.

²⁸ Пор.: «Parmi les trois hautes Cours co-partageantes les provinces polonaises, la Russie ayant, pour le premier but, de s'attacher les citoyens de cette portion, qui lui échut en partage, adopta dans la manière de les gouverner des moyens, qui après la perte de la patrie pouvaient être très agréables et flatteurs aux Polonais. Elle leur conserva la même forme de judicature, les lois du pays et la langue maternelle, les autorisa à faire les élec-

Проте всі такі й подібні звернення не приносили конкретних результатів, оскільки надання польському дворянству навіть обмеженого політичного впливу суперечило курсові імператорів на консолідацію та централізацію їхніх володінь. Набагато привабливішим партнером у діалозі Відня з галицьким суспільством від самого початку здавалося тутешнє духовенство. На відміну від незгуртованої та слабо контрольованої шляхти, яка легко піддавалася впливові небезпечних політичних ідей, духовенство становило консервативну за поглядами, завжди лояльну щодо влади й дисципліновану структуру, всі ланки якої однаково звикли коритися вказівкам вищої ерархії. Створивши дієву систему контролю Держави над призначенням ерархів і вилучивши цю функцію з компетенції церковних органів, можна було отримати вагомий важіль впливу на поведінку всього духовенства, незалежно від походження чи особистих симпатій окремих його членів. На заваді цьому процесові стояли чернечі ордени, які користувалися привілеєм висунення кандидатів на церковні посади, володіли значними матеріальними ресурсами й освітянськими кадрами, а також, незважаючи на нові державні кордони, підтримували єдність зі своїми згромадженнями,

tions des juges, des chargés des provinces et la répartition des impôts, leur accorda une influence marquée dans les affaires de l'Empire, en les plaçant au sénat, donnant les premiers charges dans le civil, au ministère même, facilitant des avancements nombreux et importants dans les troupes, et en les faisant participer aux mêmes grâces et distinctions dont jouissent tous les nobles de l'Empire; moyennant tels procédés, elle s'attache si fortement le gros de la noblesse, que peu s'en trouveraient qui seraient portés à désirer quelque changement» (Haus-, Hof- und Staats-Archiv in Wien (далі – HHStA), Kabinettsarchiv, Kaiser Franz-Akten, Faszikel 50).

які опинились у володіннях інших держав, у т. ч. перебували на території все ще існуючої Речі Посполитої. Перший крок до встановлення контролю Держави над Церквою в Галичині, як і на решті території імперії Габсбургів, було здійснено вже 1773 р. – із заборонаю діяльності ордену єзуїтів та конфіскацією його статків.

Важливо, що політику йосифінізму в Галичині було поширено на духовенство всіх християнських конфесій, які, відповідно до принципів оголошеного в 1781 р. так званого «Толеранційного патенту», вперше було потрактовано як рівноправні перед Державою щодо прав і обов'язків. Це поставило на один щабель різні за соціальним і політичним потенціалом Церкви, котрі діяли в цій провінції. Римо-Католицька Церква, яка за часів Речі Посполитої фактично користувалася статусом державної, а отже, була найбільш розвиненою в інституційному вимірі, стала головним об'єктом секуляризаційних заходів уряду, зазнавши найбільших матеріальних втрат (починаючи з 1784 р., було закрито кілька десятків монастирів, конфісковано їхні приміщення, бібліотеки й архіви, описано нерухому власність і грошові фонди). Зате репресивні заходи політики йосифінізму мало зачепили не менш чисельну за кількістю вірних, але слабше інституційно структуровану Греко-Унійну Церкву, торкнувшись її лишень у двох аспектах: адміністративної та освітньої діяльності єдиного її монашого ордену – Чину св. Василія Великого (т. зв. «Руського чину»)²⁹ та ліквідації церков-

²⁹ Див. докладніше: *Нарис історії Василянського чину Святого Йосафата*. Рим 1992, с. 313–314.

них братств. Утім, в останньому випадку заходи уряду виявилися відносно м'якими: наприклад, Ставропігійське братство у Львові було тільки перейменовано 1788 р. на Ставропігійський інститут, зі збереженням опіки над Успенською церквою, школою і бурсою, та формально підпорядковано урядовій адміністрації з обов'язком щорічно звітувати про майнові справи³⁰. Натомість у результаті цих секулярних за суттю реформ Унійна Церква виграла таки чимало. Від 1788 р. її духовенство було звільнене від обтяжливого обов'язку сплачувати катедральний податок, що значно покращило становище загалом неімущих парохів. Також уряд чітко визначив перелік і розміри виплат священикам за здійснення їхніх обов'язків (літургій, обрядів, треб тощо). Турбота ж офіційного Відня про підвищення освіченості унійних парохів і поготів здається суто батьківською – але тільки якщо не брати до уваги реального стану занепаду цієї ділянки діяльності руської Церкви. Насправді ж заснування Марією-Терезією в 1775 р. невеликої семінарії при церкві св. Варвари у Відні (т. зв. «Барбареум»), що проіснувала до 1784 р.³¹, а в 1783 р. заснування Йосифом II більшої семінарії у Львові (1786-го її було перейменовано на Генеральну)³²,

³⁰ Див.: І. Орлевич. *Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.)*. Львів 2000, с. 16–17.

³¹ Див.: W. M. Plöchl. *St. Barbara zu Wien: Die Geschichte der griechisch-katholischen Kirche und Zentralpfarre St. Barbara*. Wien 1975, с. 40–43.

³² Див. докладніше: А. Андрохівич. *Історія королівської греко-католицької генеральної духовної семінарії у Львові (1783–1810) // Греко-католицька духовна семінарія у Львові / ред. Й. Сліпий, част. 2*. Львів 1936, с. 416–423.

створення в 1787 р. теологічних студій церковнослов'янською мовою при філософському факультеті Львівського університету³³ (з думкою полегшити підготовку кандидатом у священничий сан) – усе це всього лише мінімальні заходи, спроможні наблизити рівень освіти унійного духовенства до того рівня, який уже мало латинське. Попри те, греко-католицьке духовенство високо оцінювало наслідки політики йосифінізму. Висловлюючи настрій парафіяльних священників, генеральний вікарій Львівської єпархії Михайло Гарасевич 30 червня 1806 р. констатував:

Наше світське духовенство було в найбільшій темноті, па рохи ледве вмiли читати і писати та жили в загальнім пониженню. І дійсно, яку пошану могло мати священство у світських людей вищих верстов, коли воно ледве одягом рiзнилося від простонароддя? Який вплив воно могло мати на нього, коли само ледви знало перші основи релігії? [...] А подивімся на теперішнє положення священства! Переконаємося, що воно ніколи не стояло так високо. А звідки це походить? З ласки найлагіднішого австрійського уряду. Бо відколи ми прийшли під розумний, справедливий і лагідний австрійський уряд, що кермується ліберальними думками, відтоді з нами поводяться по-батьківськи нарівні з іншими; ми вільні від усякого гнету, признана рівність нашого обряду з іншими, признані наші привілеї та права, зроблено все, що потрібно для відповідної освіти і нашого удержання.³⁴

³³ Див. докладніше: А. Андрохович. *Studium Ruthenum // Записки Наукового товариства імені Шевченка*, тт. 131, 132, 136–137, 146, 150. Львів 1921–1929, с. 123–195, 185–217, 43–105, 33–118, 1–80.

³⁴ Цит. за: М. Мудрий. *Австрорусинство в Галичині*, с. 576–577. Оригінал в: ЦДАІАУЛ, ф. 491 [Греко-католицька митрополічна капітула, м. Львів], оп. 1, спр. 151.

Істотне поліпшення свого становища греко-католицьке духовенство констатувало не лише шляхом зіставлення з попередньою ситуацією, але й із тодішнім станом Унійної Церкви у володіннях інших учасників поділів Польщі – Росії та Пруссії. У 1796 р. новопризначений єпископ Перемишльський Антоній Ангелович у зверненні до деканів своєї єпархії перелічив серед «особливих і немалих милостей», що їх було надано унійному духовенству австрійськими монархами, «заснування генеральної семінарії, надання гідного прибутку парохам, пристойну платню за виконання душпастирських обов'язків, звільнення від сплати катедратика», ствердивши при цьому, що таких милостей «ні в давні часи наші брати, які в інших країнах перебувають, не зазнали, ані тепер не зазнають»³⁵.

Порівнюючи тональність відгуків представників шляхти (в цілому негативну) і духовенства (загалом позитивну) про зміни, які відбулися після переходу Галичини під владу Австрії, зауважуємо, поза всяким сумнівом, що Відень обрав своїм привілейованим партнером у діалозі з тутешньою суспільністю саме духовенство, причому вибір цей стосувався стану в цілому і не зважав на внутрішні конфесійні поділи. Важливою

³⁵ Поп.: «[...] i my doznaiąc od Naylaskawszego rządu Austriackiego nie tylko wspólnego z innymi obywateliami bezpieczeństwa i spokoyności, ale nadto szególnych niemałych lask, i takimi znakami iey są: ufundowanie seminarium generalnego, opatrzenie parochów przyzwoitemi dochodami, sprawowanych kapłanów imponującą pensją, uwolnienie od placenia [нерозбірливо написано слово] katedralnych, i inne, których ani dawney Braci naszej nie doznali, ani teraz w iakich innych krajach będący nie doznają, [...]» (ЦДАІАУЛ, ф. 201, оп. 4, спр. 1480, арк. 2–2зв.).

координуючою ланкою у взаємодії світської і духовної влад став відділ у релігійних справах при створеній 1786 р. канцелярії галицького віце-губернатора, у постійному контакті з яким перебували єпископські консисторії всіх тутешніх Церков. Підпорядкування державному інтересові духовенства латинського обряду було здійснено шляхом обмеження діяльності чернечих згромаджень, установа контролю державних органів над його майновими і фінансовими справами, через закріпленням за цісарем права призначення (номінації) архиєреїв, включно з митрополитом Львівським; попередньо вибір кандидатів здійснював референт канцелярії Галицького губернаторства, а затверджувала його президія³⁶. Піднесення в 1806 р., згідно з декретом імператора Франца I, Галицької унійної митрополії та надання їй зручного для спілкування з губернаторськими органами влади осідку завершило процес залучення греко-католицької єрархії до системи управління, до якої на той час уже належало латинське духовенство на чолі з митрополитом, осідок якого теж був у Львові. Цей останній акорд політики йосифінізму в Галичині мав для самої Унійної Церкви подвійне значення. З одного боку, її було остаточно зрівняно у статусі з Римо-Католицькою Церквою, що підсумувало понад тридцятирічні заходи з отримання нею власного духовного лідера, наділеного всіма канонічними правами поновлювати єрархію та здійснювати нагляд за нею. З іншого боку, унійну конфесію в Галичині було остаточно від-

³⁶ Див. докладніше: J. Krętosz. *Archidiecezja Lwowska obrządku łacińskiego w okresie Józefinizmu (1772–1815)*. Katowice 1996.

окремлено від тих частин Унійної Церкви, котрі залишились у володіннях Росії та Пруссії. Таким чином, Греко-Католицька Церква (Griechisch-Katholische Kirche) стала однією з Церков Австрійської імперії, територіальна та єрархічна організація яких була обмежена державними кордонами, а діяльність поставлена на службу Державі³⁷.

Вищезгадані заходи Відня мали на меті створити в Галичині дієву суспільну противагу тій частині шляхетського стану, яка могла чинити некорисний вплив на благонадійність нижчих верств – міщан та, особливо, економічно й особисто залежних селян, які складали величезну більшість населення провінції. Важко заперечити раціональність таких заходів, адже більша частина селянського стану в Галичині належала до унійної конфесії. Її, майже позбавлену полонізованого протягом попередніх століть шляхетського прошарку, сучасники характеризували як таку, що охоплює два суспільні стани – «попів і хлопів» (насправді до неї входила також невелика група міщан, які традиційно ангажувалися в релігійні справи громади у формі братств, замінюючи таким чином у полі релігійної активності національне дворянство). Як показують спеціальні дослідження станової структури окремих циркулів Галичини, «найвище в єрархії суспільних груп було поставлене духовенство, яке на Перемищині все було католицьке (латинське

³⁷ Див. докладніше: В. Ададуrow. Деконструкція історіографічного канону щодо фундації Галицької митрополії (на основі документів Державної канцелярії Австрійської імперії) // *Фундація Галицької митрополії у світлі дипломатичного листування Австрії та Святого Престолу 1807–1808 років*: Збірник документів / упоряд. В. Ададуrow. Львів 2011, с. VI–IX.

і греко-унійне)»³⁸. Рівень спольщення унійного духовенства став настільки високим, що навіть унійні священники на рівні писемної культури воліли спілкуватися між собою польською мовою і лише в літургії послуговувалися зрозумілою простолюдові церковнослов'янською, на відміну від ксьондзів, які користувалися латиною³⁹. Не лише наприкінці XVIII ст., а й у значно пізніші часи тільки грецький обряд залишався чи не єдиним чітким маркером приналежності людини до греко-руської громади.

Для того, щоби зрозуміти співвідношення релігійного і національного критеріїв у тогочасній руській ідентичності, звернімося до прикладу відомого унійного діяча другої третини XIX ст. Антонія Добрянського. Народжений пам'ятного 1809 р. і названий на честь митрополита Антонія Ангеловича, Добрянський, як і герой цього дослідження, був скерований для навчання до Відня. Там, у заснованому 1803 р. заходами імператора Франца I конв'юкті отців-піарів, спілкуючись зі студентами латинського обряду з Галичини, радикалізованими подіями польського повстання 1830 р., він таки мусив застановитися над тим, ким же сам себе вважає:

Дійшло вже до того, що і наш юний конв'юктор Антоній, приїхавши до Відня, не знав ясно сказати про себе: чи він поляк, чи русин, а тільки знав ще напевно то одне, що з роду

³⁸ Див. докладніше: С. Заброварний. Суспільство Перемищини кінця XVIII – першої половини XIX ст. // *Перемишль і Перемиська земля протягом століть*. Перемишль – Львів 1996, с. 91.

³⁹ М. Зубрицький. Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820–1853 рр. // його ж. *Зібрані твори і матеріали у трьох томах* / ред. Ф. Сисин, т. 1. Львів 2013, с. 517 та ін.

він належав і належить до Руської церкви. Се значить: був він русином вже не по народності і по бесіді, а лише по своєму питоменному руському обряду.⁴⁰

Попри те, що нерідкими були приклади так званих «ротур'є» (людей із розмитою ідентичністю, що перебувають на межі двох громад)⁴¹, це неписане правило діяло з точністю до 99 %. Недаремно в тогочасному листуванні австрійського уряду зі Святим Престолом натрапляємо на формулювання «греко-унійна руська нація» (*la nation Ruthène grec unie*)⁴², що само по собі вказує на значущість релігійного критерію у ставленні офіційного Відня до своїх руських підданих. Зрозуміло, що тісна співпраця з греко-католицькими парохами через посередництво новопризначеної єрархії ставала для уряду необхідною передумовою забезпечення лояльності селянських мас, а це

⁴⁰ Б. Дидицькій. *Антоній Добрянській, его жизнь и деятельность въ Галицкой Руси*. Львовъ 1881, с. 14.

⁴¹ У випадку русинів йшлося головню про дрібну шляхту, яка ще зберігала батьківську унійну віру. Характерний приклад – Денис Зубрицький, світогляд якого в досліджувану епоху є яскравим зразком такої нечіткості. Під час подій 1809 р. він робить протилежний від Ангеловичевого політичний вибір, ставши активним учасником повстання в Галичині як секретар повітового Перемишльського управління «Центрального тимчасового уряду обох частин Галичини під протекторатом Наполеона», а за два роки напише позначену духом шляхетського патріотизму «Хроніку Французької революції». Див. докладніше: М. Рожик, В. Ададуров. «Хроніка Французької революції» Дениса Зубрицького як історичне джерело наполеонівської епохи // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. 231. Львів 1996, с. 495–506.

⁴² HHStA, Staatskanzlei, Rom, Karton 3, Th. 2 (alt. 1): *Berichte* 1807, S. 39v.

робило роль греко-католицького духовенства у створюваній Віднем у Галичині новій констеляції соціальних і політичних відносин справді непересічною. Неспроста в добу йосифінізму юридичною нормою стало щорічне звітування єпископів урядові про пастирські візитації підпорядкованих деканатів і парафій⁴³.

Своєю чергою, залучення греко-католицького духовенства до системи управління краєм, яке відбулося наприкінці XVIII – на початку XIX ст., фактично надало йому можливість позиціонувати себе на рівні політичної культури як репрезентанта всієї конфесійної громади, а отже, не лише свого стану, але й селян і міщан. З огляду на цей привілей, а головне – на відносне покращення матеріального становища та зміцнення суспільної ролі світського унійного духовенства, воно отримало можливість висловлювати своє захоплення австрійським правлінням від імені всієї громади. Цей суто становий за своїм характером, хоч і зодягнутий в оманливі шати національного, дискурс (попри постійне згадування про факт існування інших станів, що належали до унійної конфесії, він жодним чином не вказував на те, що їхні інтереси могли хоч якимось чином відрізнитися від інтересів духовенства) був сповнений справжнього пієтету, головним об'єктом якого виступала навіть не так монархія Габсбургів, як і переважно священна особа імператора. Остання була репрезентована в типовому для уяви доби феодалізму

⁴³ Див.: К. Студинський. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр.: Замітки й тексти // *Українсько-руський архів*, т. 13–14. Львів 1920, с. 11.

образі мудрого, люблячого та щедрого щодо свого васала сюзерена-покровителя, якому васал, своєю чергою, віддає щирими послухом і вірністю. У вже цитованій промові Михайла Гарасевича 1806 р. бачимо майже вичерпний перелік обов'язків васала щодо свого сюзерена:

І які обов'язки за те все на нас? О! Наші обов'язки це: незломна вірність, прив'язаність і любов до найліпшого Монарха [...] Отже будьмо, дорогі браття, вірні [...] та при кожній нагоді впоюймо в наш народ, що послух найвищим приказам і бажанням [...] конче потрібний.⁴⁴

Двома роками пізніше той самий генеральний вікарій Львівської єпархії, відслуживши літургію на честь «покровителя греко-католицьких підданих у двох частинах Галичини найяснішого імператора Франца» з нагоди інтронізації Антонія Ангеловича на митрополітський престол, не забув принагідно заявити про «особливу турботу, яку виявляє щодо населення уряд», і закликати греко-русинів до «непохитних вірності та підтримки Монархові-добродію, який неусипно опікується добробутом своїх підданих»⁴⁵.

Притаманну середньовічним уявленням про суспільне тіло як широку групу родичів (ліньяж) на чолі з турботливим батьком і зобов'язаними йому послухом дітьми модель патріархального типу відносин між монархом і станами знаходимо в уже цитованому зверненні самого Ангеловича до деканів Перемишльської єпархії 1796 р.:

⁴⁴ Цит. за: М. Мудрий. Австрорусинство в Галичині, с. 577.

⁴⁵ *Gazeta Krakowska*, 11 stycznia 1809, № 4, с. 37.

[...] Найласкавіший Монарх наш, який справедливо міг би в такому разі накласти нові податки на [свої] спадкові краї, охоплені настільки батьківською добротою і маючи повну довіру до істинності почуттів своїх вірнопідданих, листом, що його підписав власною рукою, зволить закликає духовенство й усі інші стани до добровільної, але вагомої збірки коштів на підтримку війни, що ведеться [...]⁴⁶

При цьому духовенство зобов'язане коритися авторитетній владі шанованого батька:

[...] А оскільки інші стани вже пожертвою своїх синів для військової служби, вже грошовими або іншими свідченнями дієво докладаються до порятунку своєї Вітчизни, якій загрожує небезпека, також і нашим святим обов'язком, цілком зрозумілим навіть з огляду на спільне добро, є успішною обороною настільки добродійної Вітчизни надати в тих критичних обставинах докази нашої вдячності, нашої прив'язаності до Найяснішого Монарха.⁴⁷

⁴⁶ Пор.: «[...] Nayłaskawszy Monarcha nasz, który by słusznie mógł w takowym razie nowe na kraie dziedziczne nałożyć podatki, uwodząc się atoli oycowską dobrocią i zupełnie pokładając zaufanie w prawdziwym ku sobie przywiązaniu wiernych poddanych swoich, pismem własną [ręką] podpisaniem Duchowieństwo, wszystkie inne stany wzywać raczy do dobrowolnych, znakomitych i jednak składek na poparcie niesionej wojny; [...]» (ЦДАІАУЛ, ф. 201, оп. 4, спр. 1480, арк. 2).

⁴⁷ Пор.: «[...] a tak stany inne iusz tą ofiarą synów własnych do służby wojskowej, iusz pieniężnymi, i innemi świadectwami czynne się przykładają do ocalienia Ojczyzny niebezpieczeństwem zagrożonej, [...] sświętym iest także naszym obowiązkiem, aby [...] przez wzgląd nawet na połączenie dobra wspólnego należy się zrozumianego, że skuteczną obroną tak dobroczynney

Прикметно, що в короткому уривку двічі згадується відоме ще в річпосполитському словниці поняття «Вітчизна» (Ouczyzna), де воно вживалося для означення сфери суспільної активності шляхетського стану. Втім, сенс цього поняття в Ангеловича істотно трансформується: тут ідеться про монархію Габсбургів (Vaterland), репрезентовану як «добродійну» для всіх і для кожного через батьківську доброту та благі наміри її суверена, котру потрібно рятувати спільними зусиллями. Характерно, що Ангелович не вживає поняття «громадянин» (Obywatel), яке могло видаватися дискредитованим через його егалітаристське застосування в політичній практиці Французької революції. Натомість принесення дарів володарю-батькові здійснюється згідно з принципами розподілу владних повноважень у класичній «феодальній драбині»: приписом васала вищого рангу (єпископа) васалові середнього рангу (деканові) поставлено завдання вказати рядовим васалам (парохам) спонукати нижчі стани (селян і міщан) до збірки коштів, призначених для цісаря:

З тих самих причин зобов'язую тебе, Превелебний Пане, щоби, представивши духовенству твого деканату всі ці спонуки ревними висловами й сам першим подавши приклад, заохотив усіх до збірки грошей, якщо незначної, тоді принаймні домігся [її] хоч би в обсязі катедратика; а також спонукав парафіян, щоб і вони, зі свого боку, здійснили подібну збірку коштів, на яку будуть спроможні, і все це:

Ойczyzny, dali dowody naszey wdzieczności, naszego przywiązania ku Najasnieyszemu Monarsze w tych krytycznych okolicznościach». (ЦДАІАУЛ, ф. 201, оп. 4, спр. 1480, арк. 2–2 зв.)

окремо зібрані суми від Тебе і від твоїх парафіян – з підписами парохів щоб якнайшвидше до мене прислав для подальшого переказу цієї суми до громадської скарбниці.⁴⁸

У цитованому тексті джерело політичного суверенітету розуміється як таке, що перебуває на вершині «суспільної піраміди». Цим джерелом є, безперечно, миропомазаний монарх, від якого влада, що є даром Божим, «стікає» зверху вниз, а зовсім не «йде» від низу суспільного тіла на його вершину, як у концепції суверенітету нації, репрезентованій у площині ідей просвітницькою філософією, а в площині політики – Французькою революцією. У світлі цієї концепції стає вповні зрозумілим суворий припис Ангеловича деканам, щоб у жодному разі не об'єднувати зібрані суми воедино, а прислати їх окремо – від духовенства і від парафіян, які, таким чином, розуміються як окремі стани, а не єдина релігійна громада, не кажучи вже про національне тіло. Об'єднати фінансовий внесок станів, який є уособленням їхньої особливої суспільної констеляції (привілейованої – для духовенства, підпорядкованої – для се-

⁴⁸ Пор.: «Z tych że powodów obowiązuię W[ielebnego] Pana, abyś wystawiwszy w gorliwych wyrazach te wszystkie pobudki ku duchowieństwu twoiego dekanatu, i sam pierwszy dawszy przykład zachęcił wszystkich tak do składki pieniężnej, jeżeli nie w wielkiej, tedy przynajmniej w teyże samej sprawie iakiś katerdatyk wymoził; iako też do pobudzenia parochian, aby i oni ze strony swoiey podobnie składkę pieniężną, na iaką ich stanie, uczinili, i to wszystko wraz z podpisami parochów kwotę od Ciebie i od twoich parochian osobno wyręczonimi i aby nayprędzey do mnie przysłał dla dalszego takowey kwoty oddania do skarbu publicznego». (ЦДАУА, ф. 201, оп. 4, спр. 1480, арк. 2 зв.).

лян і міщан), означало би діяти в душі знаменитої «клятви в залі для гри в м'яча», яка в 1789 р. стала символом єднання трьох розділених від доби Середньовіччя прошарків суспільства Франції: духовенства, дворянства і третього стану – в одну націю з рівними правами й обов'язками для всіх її громадян, незалежно від їхнього походження. Така концепція суспільства була незрозумілою навіть для найосвіченішого представника свого стану, яким у цей конкретний період його [стану] історичного існування був Антоній Ангелович, а тому виявилася понехтуваною. Звідси стає очевидною обумовлена причинами світоглядного характеру неспроможність першого унійного митрополита Галицького бодай уявити собі, не кажучи вже про те, щоб перевести в реальний вимір, політичну окремішність руської нації від польської чи будь-якої іншої нації.

Перший етап біографії Антонія Ангеловича закінчується в той момент, коли Єзуїтський колегіум у Львові, в якому навчався 17-річний син парафіяльного священика із с. Гринів (тамтешня парафія належала до Бібрецького деканату Львівської унійної єпархії⁴⁹), було розпущено згідно з розпорядженням австрійського уряду. Так само, як пізніше й Антоній Добрянський, що мешкав у Відні в конвікті піарів разом із дітьми шляхтичів, Ангелович, ділячи перебування в конвікті єзуїтів зі шляхетськими нащадками та спілкуючись із ними й учителями переважно

⁴⁹ Тут і далі біографічні дані Антонія Ангеловича подано за документом: «Чин поставлення єпископа у Львові 1796 р.» (Національний музей у Львові, збірка рукописів, Сдк-272).

польською мовою і латиною, у той час не мав іншого усвідомлення власної окремішності, ніж приналежність до Унійної Церкви грецького обряду. На початку 1775 р. єпископи Греко-Католицької Церкви відправили у Відень о. Івана Гудза, доручивши йому представити цісарському урядові становище унійного духовенства в Галичині та озвучити прохання останнього, серед яких були побажання отримати власного митрополита й заклади для вишколу парафіяльного духовенства. Розваживши останнє прохання як таке, що відповідає державному інтересові, Марія-Терезія милостиво зволила заснувати при церкві св. Варвари у Відні семінарію на 15 місць для греко-католицького світського духовенства⁵⁰. Якби не доленосне для спраглого наук юнака рішення львівського єпископа Лева (Шептицького) включити Антонія Ангеловича до числа другої групи студентів, скерованих на навчання до Відня, то невідомо, чи біографія цього священика була б настільки репрезентативною для окреслення соціальних змін, яких унійний клир зазнав під австрійським пануванням. Безперечно, що саме роки навчання у Відні (1776–1781) справили визначальний вплив на формування політичного світогляду Ангеловича.

Імператорська столиця вразила уяву студента з провінції своїми розмірами (на той час населення Відня досягало 200 тис. осіб)⁵¹,

⁵⁰ M. Harasiewicz. *Annales Ecclesiae Ruthenae, gratiam et communionem s. Sede Romana habentis, ritumque Graeco-Slavicum observantis, cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensem*. Leopoli 1862, с. 565–571, 615.

⁵¹ Див.: J. Carpentier, F. Lebrun. *Historia Europy* / перекл. з фр. T. Szafrński. Warszawa 1994, с. 630.

порівняно з якими заледве 30-тисячний Львів мусив здатися юнакові містечком⁵². Контраст між Львовом і Віднем відчувався насамперед у динамічності пульсу життя віденців, у їхній мові та звичаях, в особливих педантичності й акуратності, яких так часто бракувало краянам Ангеловича, у реально намацальному блискві придворних кіл, наочними ознаками якого були десятки споруджених в італійському або французькому стилях палаців аристократії, вервечки розкішних каретних екіпажів, пошита за останніми європейськими модами одежа.

Виснувати про досить напружений графік занять (не кажучи вже про інші обов'язки й повсякденні турботи) семінариста «Барбареуму» можна хоч би з того, що протягом п'яти років перебування у Відні Ангелович мусив опанувати латину, греку, німецьку та французьку мови, теологію і риторичку на рівні, достатньому для успішного захисту докторської дисертації. Тож прогулянки студента містом траплялися, мабуть, таки нечасто. Зваживши на розташування «Барбареуму» в межах середмістя, можемо уявити собі Відень очима семінариста Ангеловича, який мав змогу подивляти архітектуру численних сакральних споруд, насамперед – масивної «скелі» готичного собору св. Стефана, що гордо здіймалася посеред міста, а також монастирських храмів августинців, міноритів, салезіян, домініканців, нещодавно спорудженої монументальної Карлскірхе. Улюблені маршрути проходів руських студентів-теологів

⁵² Див.: Г. Петришин, У. Іваночко. Територіально-планувальні перетворення Львова в австрійський період (1772–1914) // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Спец. випуск: *Львів. Місто – суспільство – культура*, т. 3, с. 206.

у Відні, які охоплювали головно передмістя, можна відтворити, спираючись на панегірик Йосифа Левицького (тоді студента 4-го року конвікту піарів) на честь колишнього (1804–1808) вихованця згаданого закладу – єпископа Перемишльського Івана Снігурського (написаний, щоправда, через пів століття після навчання Антонія Ангеловича у столиці): «Сад Йосифа, Дунай-ріка, Bastion, класи, [...] Пратер, [...] прекрасний Бельведер»⁵³.

Напевно, непросто визначити момент, коли вся ця палітра вражень, яка зовсім не промовляла на користь колишнього галицького світу юнака, помножена на реноме Відня як освітнього центру, переродилась у свідоме бажання семінариста стати вірнопідданим монархії Габсбургів. Правдоподібно, це сталося саме тоді, коли 1778 р., під час другої за ліком цісарської аудієнції для студентів-теологів «Барбареуму» (перша відбулася 20 жовтня 1775 р., але Ангеловича тоді ще не було у Відні)⁵⁴, подивляючи схожий на райські сади регулярний парк і величний палац Шенбрун, сидючи за обіднім столом разом із Марією-Терезією і Йосифом, він збагнув державну велич і незламну міць цієї імперії, а відтак зродив у своєму серці клятву вірності її «Благодійним Монархам». У той самий момент із переліку ціннісних настанов Ангеловича назавжди зникає поняття шляхетської вольності, він починає сприймати

⁵³ Цит. за: Й. Левіцький. Оказане іскренніших желаній з глубочайшимъ благоговініємъ [...] господину Йоану Снігурскому // *Memoria перемишлян: Єпископ Іван Снігурський в літературі перемишльського бідермаєру / упоряд. В. Пилипович. Перемишль 2009, с. 37.*

⁵⁴ Див.: W. M. Plöchl. *St. Barbara zu Wien*, с. 40.

її як анархічний і деструктивний для існування суспільного порядку чинник. Правдоподібно, це нове почуття міцніло в міру того, як студент теології засвоював і подивляв «код» імперської культури, яким була німецька мова.

Вплив навчання в «Барбареумі» на політичну свідомість його вихованців полягав у формуванні почуття відданості імперії Габсбургів. Докази цього знаходимо у щоденнику анонімого греко-католицького семінариста (*allumina*), який разом зі своїми товаришами пережив французьку окупацію Відня 1809 р. У цьому тексті, написаному в критичний для його автора момент життя, що вимагав від нього політичної самоідентифікації, окреслення «нашого» як австрійського, а «чужого» як французького, є напрочуд чітким. Стривожено вслухаючись у перший день Зелених свят (21 травня) в гарматну канонаду під Асперном, автор щоденника намагається висувати подальший хід подій, підсвідомо бажаючи поразки «чужим»: «Французи з першого дня їхнього вступу у Відень намагалися в різних точках форсувати Дунай, [...] *наши* [курсив мій. – В. А.] їм перешкождали [...]»⁵⁵. Студент-семінарист з особливою прискіпливістю перелічив усі відомі йому звірства «чужих» (розстріли патріотів Австрії, як-от віденського столяра, що вбив французького солдата, та виданого французам слугою-зрадником міщанина Седлежа, який переховував австрійські гармати),

⁵⁵ Поп.: «Francusi od dnia pierwszego ych weyścia do Wiednia próbowały w różnyh punktach sforsować Dunaj, lecz naszy im przeszkadzały [...]» (Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (далі – АННБУ), відділ рукописів, ф. 77 [А. С. Петрушевича], спр. 933, арк. 1).

натомість доволі стримано описав ініціативу польських аристократів (*grati poloni*), які проживали у Відні, щодо привітання Наполеона в день його тезоіменин.

Однак повернімося на три десятиліття назад, у той час, коли героєві мого дослідження, Антонієві Ангеловичу, судилося стати одним із перших в історії краю носіїв нового типу світогляду, що відрізнявся своїми основоположними параметрами від притаманного для доби Речі Посполитої розуміння влади й обов'язків суспільних станів щодо неї. Маючи вагомий підстави для особистої відданості австрійській владі, яка спричинилася до задоволення потреби юнака у здобутті ґрунтовної богословської освіти, Ангелович, до того ж, належним чином зрозумів характер очікувань, які ця влада покладала на галицьке суспільство. Це пояснює, чому після повернення до Львова в 1781 р. та рукоположення у священничий сан (1782) Ангелович зробив успішну кар'єру, відносно швидко подолавши сходинки до єпископського престолу. На відміну від тогочасних єрархів його Церкви, які продовжували жити в нових політичних реаліях згідно зі старими уявленнями, скоряючись Австрії радше з конформістської необхідності, ніж свідомої відданості їй, Антоній Ангелович був відданим агентом Відня й послідовно обстоював його інтереси⁵⁶. Власне, діяльність Ангеловича на посадах ректора створеної греко-католиць-

⁵⁶ Польський історик справедливо, хоч і побіжно, відзначив, що «Ангелович був глибоко проникнутий йосифінським лібералізмом і байду-жим до національних справ» (*St. Nabywaniec. Antoni Angeltowicz i Michał Lewicki, pierwsi grekokatolicy metropolity Halicko-Lwowscy // Resovia Sacra 3 (Rzeszów 1996) 148*).

кої семінарії (1783–1784; 1787–1795), професора догматики (1784–1796) і ректора Львівського університету (1795–1796) мала не тільки вузький конфесійний вимір – поступову заміну малограмотних священників-«псалтирників» освіченими папрохами, – але й ширше, можна сказати – державне, значення, яке полягало у вихованні в Галичині нової генерації відданого владі світського духовенства шляхом перенесення на місцевий ґрунт освітньої моделі, успішно апробованої в 1770-х рр. у віденському «Барбареумі». По-німецькому педантичний підхід ректора греко-католицької семінарії до «вдосконалення учнів семінарії в церковній науці» (*alumnorum seminarii in disciplina ecclesiastica perfectus*) видався настільки новим у тутешньому краї явищем, що навіть єрархи інших конфесій, як-от вірменський архієпископ Якуб Туманович у власноруч підписаній 17 лютого 1794 р. похвальній грамоті, відзначали ученість (*scientia*) і розум (*prudencia*) Антонія Ангеловича⁵⁷. Знаками довіри влади до Ангеловича було залучення його як радника до складу філії королівської церковної комісії (*in Regia filiali commissione ecclesiastica consiliarii*), яка протягом 1784–1787 рр. опікувалася ліквідацією монастирів у Галичині. Врешті-решт 1795 р. відбулася цісарська номінація придворного радника Антонія Ангеловича на вакантний після смерті Максиміліяна Рилла (+ 1793) єпископський престол у Перемишлі. Сам факт призначення єпископом не монаха, а світського священника, чітко відобразив зміни у відносинах між Церквою і Державою на користь останньої. Це номінування не лише

⁵⁷ ЦДІАУ, ф. 201, оп. 1, спр. 311, арк. 1.

окреслило розрив із затвердженою папою Римським у 1724 р. постановою Замойського синоду про висунання унійних владик лише з Василіянського чину⁵⁸, а й вказувало на здобуття секулярним духовенством нової, організуючої ролі всередині свого стану, яку визначила для нього Австрійська монархія⁵⁹. У 1799 р. почин Антонія Ангеловича продовжить інший випускник «Барбареуму», Миколай Скородинський, якого цісар Франц призначить єпископом Львівським⁶⁰.

Відчуваючи себе «жертвою» політики йосифінізму, василіани стурбовано відзначали у зверненнях до Святого Пре-

⁵⁸ Див. 6-й титул: *Руський провінційний синод, дано у місті Замості з благословення Святого Отця нашого Бенедикта XII*, 2-ге вид. Івано-Франківськ 2006, с. 207.

⁵⁹ Підозріле й неприємне ставлення до василіян, які, попри поділи Польщі, не мали наміру обмежуватись у своїй діяльності державними кордонами Австрії, ще довго зберігатиметься в політиці цісарського уряду. У 1807 р. офіційний Відень відверто звинувачуватиме Василіянський чин у протидії призначенню митрополита Галицького, переслідуватиме та виштовхуватиме його поза межі участі у справах Греко-Католицької Церкви (HHStA, Staatskanzlei, Rom, Karton 9 (alt. 8): Weisungen 1807–1815, S. 46r–47v). Ставлення Ангеловича до василіян також відзначалося певною стриманістю. Зокрема, в меморандумі, укладеному влітку 1807 р. за дорученням Придворної канцелярії, він відзначав, що труднощі, які виникли із затвердженням папою Римським подання імператора Австрії щодо створення митрополії, є, «правдоподібно, наслідком вигадок монахів-василіян, які, видається, забули, що це вони самі просили в Його Величності у 1805 році про відновлення давньої Галицької митрополії» (*Фундація Галицької митрополії*, док. № 30, с. 103). Див. також: M. Harasiewicz. *Annales Ecclesiae Ruthenae*, с. 782–783.

⁶⁰ W. M. Plöchl. *St. Barbara zu Wien*, с. 41.

столю, що «світське духовенство грецького обряду, маючи більше обов'язків при імператорському дворі, що вже ввійшло у практику, з легкістю здобуває призначення на єпархії руського обряду»⁶¹. Про те, що політика номінування предстоятелів Руської Церкви з числа світського духовенства була не винятком, а радше підтвердженням загального правила у ставленні йосифінської Австрії до унійної конфесії, свідчить коментар апостольського нунція при віденському дворі Антоніо Габріеле Северолі від 22 листопада 1802 р. з приводу призначення «у Великому Вараздині в Угорщині нового єпископа грецького русько-унійного обряду в особі монсенйора Самуеля Вулкана». На думку папського дипломата,

згідно з приписом Замойського синоду Його Величність [Франц. – В. А.] мала з'ясувати, чи той [Вулкан. – В. А.] належить до Василіянського чину, але він відповів, що ні, хоч і прийняв його ісповідництво віри, однак це не стало перешкодою для початку формального процесу. Я наголошував у своїй давній депеші, що ще з часів Марії-Терезії цей Двір на призначення греко-руських Єпископів додав також і Світське духовенство, понехтувавши мудрі постанови вищезгаданого синоду, на користь яких я ніколи не переставав гаряче виступати [...]⁶²

⁶¹ Поп: «[...] per via chè il Clero Secolare del Rito Graeco, avendo più impegni presso la Corte Imperiale, come già è praticato, facilmente procura aver Nomina delli Vescovati del Rito Ruteno [...]». (Archivio Storico de Propaganda Fide (Vaticano), Fondo Moscovia, Polonia, Ruteni, vol. 18, f. 381r).

⁶² Поп: «22 Novembre 1802. S[ua] M[aestà] ha nominato il nuovo Vescovo di Gran-Varadino in Ungheria di Rito Greco Ruteno-Unito nella persona di Monsig[no]r Samuele Vulcan. A nomina del Sinodo di Zamoscia

Номіновані з числа світського духовенства владики, правдоподібно, трактували своє перебування в єпископському сані у двох аспектах: насамперед – як очільників єпархіального духовенства, а також, у міру своєї компетенції, – як посередників у відносинах між, з одного боку, державними органами, а з іншого боку, священиками і парафіянами.

Уже на момент призначення Антонія Ангеловича на єпископський престол у Перемишлі його внутрішній мікрокосм був неабияк збурений подіями, які, хоч і не зачіпали його повсякденного існування, вступали в цілковиту суперечність з уявленням церковного достойника про справедливий устрій держави і суспільства. Йшлося про

найнесправедливішу війну, що до неї примусив Найяснішого монарха нашого неприятель нагінками на релігію і загрозою знищення будь-якого громадського порядку, – війну, що триває безперервно ось уже чотири роки і спустошила теж державну скарбницю, так що без застосування надзвичайних засобів подальший захист Вітчизни стає неможливим.⁶³

ha ricercato, se egli sia religioso dell'ordine Basiliano, essi ha risposto di no circonstante ho riceviosto la sua Professione di fede, evo ora facendo il Processo. Accentai in un antico mio Dispaccio, che fino dai tempi di Maria Teresia questa Corte nomina dei Vescovi Greco Ruteni ha completo anche il clero Secolare, cha ocurato le sagge disposizioni del sudetto Sinodo, a favore de' quali io non ho mai [...]». (Archivio Apostolico Vaticano, Archivio della Segreteria di Stato, Nunz. Vienna, vol. 216, f. 115v–115r).

⁶³ Поп.: «Kiedy najniesprawiedliwszą wojną od nieprziacielia wytepieniem religii i zniszczeniem wszelkiego porządku towarzyskiego zagra-

Тож розіслане Ангеловичем 4 листопада 1796 р. звернення до деканів Перемишльської греко-католицької єпархії із закликом про добровільну збірку серед парафіян матеріальних коштів для допомоги «Найласкавішому Монархові» жодним чином не нагадувало формальної вказівки щодо виконання відповідного розпорядження державної адміністрації. Воно містило досить розгорнутий і систематичний виклад політичних переконань єпископа і за суттю було ближчим до твору полемічного характеру, ніж листа церковного єрарха до своєї пастви. При аналізі цього документа одразу ж стає помітною неприязнь єпископа до Французької революції, яка проявляється в засудженні таких її аспектів: 1) нагінок на християнську релігію та знищення Католицької Церкви; 2) зміни суспільного устрою, яка полягала в ліквідації монархії та страті миропомazanого короля, встановленні богоненависної республіки; 3) прагненні перенести встановлений у Франції устрій у Європу шляхом «найнесправедливішої війни». Як антитезу цій загрозі Ангелович обґрунтовує справедливу і священну війну на захист Вітчизни – як цілої імперії Габсбургів (великої вітчизни), так і Галичини як її складової частини (малої вітчизни). Зрозуміло, що така війна, йдучи в площині не тільки військових дій, але й ідей, потребувала жертв і зречень від усіх суспільних станів, їхнього єднання навколо трону і релігії.

zającego na Nayasnieyszym Monarsze naszym wymuszoną, przez liat cztery ciągle dotąd trwaiąca, także skarb publiczny wycięzczyła, że bez użycia nadzwyczajnych srodków dalsza Oyczyzny obrona staie się niepodobna [...]». (ЦДАУА, ф. 201, оп. 4, спр. 1480, арк. 2).

У своїх пастирських листах, виданих, відповідно, 5 червня 1798 р. і 29 червня 1799 р., Ангелович (зрештою, за виразними наказами монарха і крайової адміністрації) репрезентував перемоги армії «Найяснішого монарха нашого Цісаря Римського Франца II» в Італії як слушні нагоди для молитовного об'єднання священиків і парафіян у єдину – уявлену, але від того не менш реальну – імперську спільноту. Парохи були зобов'язані провести з мирянами бесіди патріотичного характеру⁶⁴.

Ту саму проімперську позицію, тільки рішучішу й повніше обґрунтовану, бачимо у двох об'ємистих полемічних творах Ангеловича, які з'являться друком через шість років, 25 жовтня і 2 листопада 1805 р. На той момент імперія Габсбургів опинилась у справжній облозі держав, створених Францією в Італії, Швейцарії, Німеччині, а серед галицької шляхти помітно пошвавішали надії на відновлення Речі Посполитої за підтримки Франції. Твори Антонія Ангеловича «Хто є стороною-нападником: Австрія чи Франція?» та «Хто є причиною війни: Австрія чи Франція?» мали на меті обґрунтувати інтегральність і невідчужуваність частин імперії Габсбургів перед загрозою французької агресії⁶⁵. У другому, розширенішому варіанті свого політичного письменства Ангелович – на основі докладного аналізу австрійсько-французьких суперечностей в Італії (с. 13). Німеччині (с. 14), Бельгії (с. 18) та Швейцарії (с. 20–21), а та-

⁶⁴ Пастирський лист Ангеловича з 1799 р. / опубл. І. Крип'якевич // *Записки Наукового товариства імени Шевченка*, т. 72. Львів 1906, с. 147.

⁶⁵ [A. Angellovicz]. *Kto jest stroną zaczepiającą: Austria czy Francya?* Lwów 1805. 36 с.; [його ж]. *Kto jest powodem wojny: Austria? czyli Francya?* Lwów 1805. 56 с.

кож умов миру 1801 р. – дійшов висновку, що безпосередньою причиною нової війни стала загарбницька політика Франції, яка «згвалтувала Люневільський мир у всіх пунктах, які були корисними для Австрії» (с. 34). Саме тому, за його словами, Австрія розпочала справедливу війну проти «нікчемних, гвалтом здійснених вчинків Бонапарта, який за одним помахом знищив цілі королівства й попривласнював одну за одною цілі держави» (с. 47). Мета Австрії в цій війні є, таким чином, близькою і зрозумілою кожній людині, яка «прив'язана серцем до своєї Вітчизни» (с. 9). Тому єпископ патетично закликав галицьке суспільство «протистояти неприятелю в переконанні щодо необхідності й важливості цієї війни, у непохитній єдності, з вірою у справедливість нашої справи», «довести ворогові зі зброєю у руках, що славу й незалежність наших земель, непорушність наших кордонів ми зуміємо зберегти та що французьких наказів слухатися наміру не маємо» (с. 56). Відповідно до задуму Ангеловича, його твір мусив стати ідейною зброєю проти «численних у Галичині любителів Бонапарта» (с. 53), спрямованою на те, щоби схилити на бік австрійської влади тих галичан, котрі ще вагалися у виборі політичної орієнтації.

В укладеному також 25 жовтня 1805 р. пастирському листі до духовенства і пастви Ангелович представляв «добродійного монарха» Австрії як єдиного рятівника від «нападів (wylewów) Французької революції, що загрожує занепадом релігії, моралі і всього суспільного порядку»⁶⁶. Згідно з повідомленням у Рим

⁶⁶ [A. Angellovicz]. *List pasterski do dyecezyów Przemyskiej, Samborskiej, Sanockiej, Lwowskiej, Halickiej*, с. 6.

папського нунція Северолі від 20 липня 1805 р., на той момент єпископа Ангеловича вже розглядали в урядових колах Відня як найімовірнішого кандидата на греко-католицький митрополицький престол у Галичині⁶⁷. Активна політична позиція єпископа Перемишльського під час війни з Францією 1805 р. остаточно схилила шальки вибору Відня на його користь: 21 лютого 1806 р. президія Галицького губернаторства ухвалила постанову запропонувати на розгляд Придворної канцелярії кандидатуру Антонія Ангеловича; 17 липня успішно пройшло обговорення цієї кандидатури в релігійному департаменті і її було рекомендовано імператорові для призначення митрополитом Галицьким «греко-руського обряду»⁶⁸.

Ще однією нагодою для Ангеловича виявити свій вірнопідданський патріотизм стало приготування Австрією до нового військового зіткнення з Францією, яке припало на 1809 р. На той час уже повноправний митрополит Галицький, він вступив у листування німецькою мовою із самим монархом, і 22 лютого той відзначив архиєрея особистим листом, у якому йшлося про необхідність «пильнувати за способом мислення, переконаннями та мораллю підпорядкованого йому клиру та доповідати безпосередньо Його Величності про пропозиції, які випливають із цього». У своїй відповіді від 20 березня Ангелович запевнив Франца І, що

⁶⁷ Див.: *Monumenta Ucrainae Historica. Collegit Metropolitae Andreas Septyckij* / ред. Metrop. J. Slipuz, т. 7 (1774–1807). Romae 1969, с. 286–287 (док. № 131).

⁶⁸ M. Harasiewicz. *Annales Ecclesiae Ruthenae*, с. 776.

вірність, підпорядкованість та покірність Вашій Величності супроводжувала всі мої кроки і старання; найбільше я стараюсь вселяти при кожній можливості підпорядкованому мені народу і клиру найкращі думки про керівника держави і Батьківщину й буду цього дотримуватися, допоки буду жити.⁶⁹

Далі від імені не лише підпорядкованого священичого стану, а й від «2-х мільйонів душ», якими митрополит опікувався як духовний пастир, Ангелович, згадавши про своє підупале здоров'я, запропонував номінувати з користю «для Церкви та Держави» визначених ним відданих кандидатів на вакантні владичі престולי в Холмі та Перемишлі. На його думку, ці рішення послали би контроль за духовенством і народом. У короткому листі-відповіді від 12 квітня імператор пообіцяв узяти до уваги митрополитові побажання щодо призначення нових єпископів.

Помітним явищем політичного життя галицької провінції стала публікація в березні 1809 р. – тиражем 100 примірників, за фінансової підтримки уряду – антинаполеонівського памфлету митрополита Ангеловича «Спостереження австрійського патріота з приводу деяких статей у закордонних газетах»⁷⁰. Було видано також версії твору французькою⁷¹ і німецькою

⁶⁹ Цит. за: К. Студинський. Матеріали до історії культурного життя в Галичині, с. 10–11.

⁷⁰ Реакцію Ангеловича викликало перечитування французької та німецької преси, передовсім «Gazette de France», «Journal de l'Empire» та «Journal de Francfort». Див.: [A. Angellowicz]. *Uwagi patrioty austriackiego nad niektórymi artykułami gazet zagranicznych*. [Б. м.] 1809. 22 с.

⁷¹ [A. Angellowicz]. *Observations d'un patriote Autrichien sur divers articles insérés dans les gazettes étrangères*. [Б. м.] 1809. 22 с.

мовами. Новим ідеологічним елементом у політичному письменстві Ангеловича було винесене в назву твору поняття «патріотизм», що витлумачувалося як лояльне ставлення до імператора й Вітчизни та розглядалося як політична альтернатива профранцузькій орієнтації діячів польського патріотичного руху (с. 3–4). У Відні знали, що серед провідних верств населення Галичини й далі залишалася численна група тих, хто з різних причин ще вагався в остаточному виборі політичної орієнтації. Правдоподібно, саме на цих осіб і розраховано памфлет Ангеловича. Можливість поширення «Спостережень» серед селян була, на мій погляд, обмеженою з огляду на масову неписьменність, яка панувала в цьому середовищі. Звертаючись до сумніння й вірнопідданських почуттів галицької шляхти, греко-католицький митрополит закликав її засвідчити прихильність до династії, яка ось уже кілька віків мудро править велетенською імперією. Австрійський монарх, за словами Ангеловича, не прагне війни, однак, у разі потреби, він здатний поруйнувати підступні наміри ворогів, які хочуть «поділити нашу суспільну думку [...], хитро натякаючи, що, буцімто, цей поділ між нами вже існує»; «Австрійська імперія, – підкреслює він, – є тепер сильною, як ще ніколи досі, оскільки війни останніх років згуртували навколо трону Габсбургів усі народи їхньої держави» (с. 13).

Події австрійсько-французької війни 1809 р., під час яких Галичина і Львів були окуповані союзними щодо Франції військами Варшавського герцогства, поставили Антонія Ангеловича в ситуацію нелегкого вибору, ймовірно наслідки якого були оповиті імлою невідомого як для нього самого, так

і для очолюваної ним Церкви. По-перше, можна було довести свою відданість політичним переконанням, котрі він не раз публічно висловлював, але при цьому наразити на небезпеку свій сан і навіть життя; по-друге, можна було кон'юнктурно, тільки щоби перечекати скрутну годину, погодитися на співпрацю з окупаційними військами, але в такому разі піддатися ризикові втратити особисту довіру австрійського монарха та спровокувати його негативне ставлення до всього греко-католицького духовенства. На мій погляд, історичний факт вибору Антонієм Ангеловичем першого зі згаданих варіантів дій доводить не лише щирість раніше висловлених ним ідей, уявлень та етичних норм політичного характеру, але й розуміння архи-пастирем відповідальності за долю всієї пастви.

Свій політичний вибір митрополит Ангелович засвідчив уже другого дня польської окупації Львова (29 травня), коли демонстративно не з'явився на прийом, організований генералом Александром Рожнецьким у приміщенні Галицького губернаторства для депутацій від «усіх станів і прошарків міста». Під час цього прийому по черзі отримали аудієнцію представники апеляційного суду, адміністративних установ – від губернаторства до магістрату, а також єврейського кагалу та двох архиєпископів – латинського і вірменського. «Всі були прийняті ним якнайзичливіше, і їм було наказано, щоб кожен продовжував виконувати обов'язки, приналежні його посаді», – коментувала події того дня пані Карпінська, відзначаючи водночас у своєму листі до сина, що тільки одна відома

львівська особистість не засвідчила прилюдно поваги до нової влади, а саме – греко-католицький митрополит Ангелович:

[...] Але було послано за ним спеціально каноніка й одного з радників. Тож мусив приїхати, однак після прибуття на місце зазнав нападу натовпу, що юрмився там: «А! Це – шпигун! Це – німецька душа! Це той, хто дозволяв собі друкувати сатири на Наполеона». Коротко кажучи, ввійшов до генерала в найбільшому страху. Розповідають, що той прийняв його досить прохолодно та порадив вийти через інші двері, щоб уникнути переслідування з боку справжніх польських патріотів.⁷²

У світлі цього листа складається враження, що в уяві представників річпосполитської політичної культури справжніми патріотами виступали повстанці, а не прихильники монархії Габсбургів, яких ті, що стояли на боці Наполеона і Варшавського герцогства, мабуть, вважали патріотами несправжніми, кон'юнктурними. Згідно з іншими свідченнями, Рожнецький вимагав від Ангеловича – як доказу лояльності щодо нової влади – наказати духовенству не згадувати під час літургій імені австрійського цісаря та скласти присягу на вірність імператорові французів. Щоб уникнути негайної розправи, митрополит мусив виконати перше домагання, але друге, вочевидь, настільки сильно суперечило його світоглядю, а надто релігійному сумлінню, що він зважився на втечу. Можна лише припускати, що це рішення далось Ангеловичу таки непросто, оскільки від

⁷² ЦДІАУЛ, ф. 146 [Галицьке губернаторство у Львові], оп. 6, спр. 15, арк. 3643–3643 зв.

моменту вищезгаданого прийому в Рожнецького до часу втечі минуло аж десять днів. Правдоподібно, що це рішення було ухвалено лише тоді, коли відтягувати складання присяги Наполеонові далі було несила. Виїхавши 9 червня з міста в супроводі генерального вікарія Михайла Гарасевича під приводом візиту до маєтку римо-католицького архієпископа в Оброшині, Антоній Ангелович не повернувся назад і спробував на свій страх і ризик добратися до Угорщини⁷³.

Виходячи з аналізу творів Ангеловича, він не зміг прийняти «Тимчасового центрального уряду під протекторатом Великого Наполеона» саме тому, що його існування легітимізував імператор французів, якого, своєю чергою, зробила монархом «ненависна Богові» революція. Для людини глибокої християнської традиції було очевидним, що влада, яка походить не від Бога, є владою від Диявола, а тому, попри позірний успіх, не зможе довго протриматись і приречена на загибель. У дилемі вибору між християнським монархом (Францом) і монархом-Антихристом (Наполеоном) вибір Ангеловича був очевидний – зрештою, як і для більшості інших церковних ерархів не лише у володіннях Австрії, а й на всій території колишньої Речі Посполитої. Подібним був у 1809 р. вибір латинського митрополита Каєтана Ігнаці Кіцького, який у момент вступу військ Варшавського герцогства до Львова наклав відлучення на дзвіниці, щоб не прославляти Наполеона, і не дозволив,

⁷³ Див.: Н. Устиянович. *Антоній Ангелович, митрополит Галицький во время 1809 г.* Перемышль 1859, с. 8; М. Стахів. *Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918)*, т. 1. Скрентон 1958, с. 44.

попри свій візит чемності до Рожнецького та осуд його позиції значною частиною шляхти, згадувати ім'я французького імператора під час літургій. Такими самими були потаємні думки очільника Римо-Католицької Церкви у Варшавському герцогстві архієпископа Гнезненського Ігнаці Рачинського, який, прославляючи під час літургій ім'я Наполеона, водночас таємно «повідомляв в одному з перших товариств міста [Варшави], що один святий клирик відкрив йому своє видіння кінця світу через 12 років, додавши при цьому, що Антихрист існує» та що його ім'я відоме всім⁷⁴. Натякаючи таким чином на особу французького імператора, архиєрей озвучив страхи традиціоналістської частини суспільності, для якої Наполеон був утіленням чужого для їхньої уяви світу революції. Таким чином, є всі підстави вважати політичну позицію Антонія Ангеловича відображенням загальної свідомості його стану, без поділу на конфесії. У Львові 1809 р. тільки єврейський кагал відкрито підтримав Наполеона, що викликало в духовенства християнських конфесій ще більшу відразу до французького монарха. Без відповіді натомість залишається питання, чому ж тоді лише унійного митрополита було осуджено як того, хто «ненавидить ім'я поляків».

Таємна втеча митрополита справила неабияке враження на львів'ян і викликала чимале занепокоєння в окупаційній владі.

⁷⁴ Пор.: «Il vient de communiquer dans une de premières sociétés de la ville [de Varsovie] qu'un saint ecclésiastique lui a révélé que le monde va finir dans douze ans, que l'antéchrist existe [...]». (Archives Diplomatiques (La Courneuve), série «Correspondence politique», sous-série «Pologne», vol. 325, f. 48).

Урядникам поліції було негайно надіслано наказ, «щоб [...] подали інформацію стосовно від'їзду А. Ангеловича», зазначивши при цьому, «хто після його від'їзду виконує обов'язки Митрополита», а також «які таємні розпорядження ним залишено, кому їх віддано»⁷⁵. Як показало розслідування, підстави для занепокоєння були більш ніж вагомими, адже напередодні від'їзду митрополит своїм пастирським листом не лише скасував видане ним раніше розпорядження згадувати під час літургій ім'я Наполеона, але й наказав, «щоб не підпорядковувалися жодній іншій юрисдикції, окрім його, хоч би де він перебував»⁷⁶.

Тимчасовий центральний уряд обох частин Галичини розіслав накази про затримання митрополита, пообіцявши за це винагороду в 1000 злотих. Невдовзі Ангеловича й Гарасевича було затримано та доставлено в м. Стрий⁷⁷, де вони перебували під арештом – на підставі декрету Тимчасового уряду від

⁷⁵ Пор.: «Zalecenie do urzędników policji Lwowskiej, aby [нерозбірливо написане слово] dali wiadomość: 1° Względem wyjazdu A. Angellowicza. 2° Kto obowiązki Metropolity po wyjeździe jego patruje. 3° Oraz yakié w tajemnicę przez niego zostawione rozporządzenia, komu oddane». (AGAD, Rząd Centralny Tymczasowy obojga Galicji, sygn. 1, k. 164).

⁷⁶ Пор.: «[...] Uciekły ze Lwowa, ze zbliżeniem się wojsk Polskich, i zostawiwszy na piśmie zlecenia Duchowienstwu, aby żadnej innej, jak tylko yego, gdzie kolwiek znajdowac się będzie, nie uliegali yurysdykcji [...]»». (AGAD, Akta Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 66, k. 141).

⁷⁷ Див. докладніше: А. С. П[єтрусевич]. Арестование польскими войсками митрополита Галицкаго Антонія Ангеловича въ городѣ Стрыѣ н. ст. 22 іюня 1809 года // *Временникъ Института Ставропигійскаго*. Львовъ 1903, с. 177–181.

13 червня про затримання вищих чиновників австрійської адміністрації як заручників – аж до несподіваного звільнення їх наприкінці червня внаслідок наступу австрійської дивізії Егерманна⁷⁸. Показовим є сам факт, що до церковного владики було застосовано такі ж карні заходи, як до австрійських урядовців – наприклад, директора львівської поліції Й. Рорера⁷⁹. Це доводить, наскільки важливою фігурою в адміністративній системі, створеній Австрією в Галичині, здавалась особа руського митрополита його політичним опонентам. Тож вони просто не могли дозволити Ангеловичу діяти згідно з його сумлінням. Намаганнями влади взяти під свій контроль ерархію Греко-Католицької Церкви слід витлумачувати призначення Ангеловичем, за поданням Тимчасового уряду, якогось о. Назаревича адміністратором Холмської єпархії⁸⁰. Показово, що це призначення відбулося протягом надзвичайно короткого періоду перебування митрополита під опікою Тимчасового уряду, різко контрастуючи з попередньою ситуацією, коли протягом п'яти років від смерті єпископа Порфирія (Важинського) († 1804) Холмська єпархія залишалася вакантною, а її адміністратором від 1805 р. був сам Ангелович. Повернувши собі свободу дій, митрополит скасує це рішення, яке, правдоподібно, мало на меті урізати сферу його адміністративної компетенції як очільника Церкви.

⁷⁸ Див.: В. Ададуров. Львів у наполеонівську епоху, с. 224.

⁷⁹ Див.: *Die Stadt Lemberg in Jahre 1809 unter österreichischer, polnischer und russischer Regierung: Tagebücher eines Augenzeugen*. Lemberg 1862, с. 13.

⁸⁰ AGAD, Akta Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 66, k. 143.

Втеча митрополита не лише перешкодила реалізації намірів окупаційної влади, але й завдала цим намірам нищівного удару з огляду на спричинений нею ефект, легко передбачуваний у тогочасній констеляції суспільних відносин, коли, за висловом Ангеловича, духовенство відіграло роль «кормчих душами» (*dusz sterownicy*)⁸¹. Йшлося про фактичне заблокування спроби профранцузьки налаштованої частини шляхти набрати з-поміж своїх селян достатнє число рекрутів до «Галицько-французької армії». Проповіді парохів, які, за прикладом свого митрополита, закликали зберігати вірність імператорові Австрії, таки негативно позначилися на планах окупаційної влади: на початку вона розраховувала отримати у східній частині Галичини, населеній головним чином уніатами, не менше 20 000 слухняних рекрутів, а врешті зібрала їх не більше 7 000⁸². Подекуди ж селяни виявили не просто ухильне, а відверто вороже ставлення до тимчасової влади. Наприклад, у рукописній «Хроніці Улашківського монастиря» зазначалося, що в Заліщиківському циркулі «хлопи перестали слухатись своїх панів, ловили польських легіонерів й передавали австрійцям, для того щоб їх було покарано смертю»⁸³. За оцінкою французького

⁸¹ [A. Angellowicz]. *List pasterski do dyecezyów Przemyskiej, Samborskiej, Sanockiej, Lwowskiej, Halickiej*, с. 11.

⁸² АННБУ, відділ рукописів, ф. 5 [князі Оссолінські], спр. 4312, арк. 93–96, 105. Див. також: J. Białinia-Cholodecki. *Lwów w czasie wojen Napoleona Wielkiego w latach 1809–1814*. Lwów 1927, с. 32.

⁸³ Цит. за: В. Щурат. Відрух наполеонщини на Галицьким Поділлі // його ж. *На досвітку нової доби: Студії й замітки до історії відродження Галицької України*. Львів 1919, с. 7.

історика, «руські селяни, висловившись проти Наполеона, спричинилися до втримання цієї провінції під австрійським пануванням, від якого так прагнули звільнитися поляки»⁸⁴.

У «Лекціях з історії Галицької Русі» відомий громадський діяч та історик середини ХІХ ст. Володимир Антонович зазначав, що своєю поведінкою у 1809 р. митрополит прагнув «схилити свою паству прийняти владу Австрії як кращу польській»⁸⁵. На мій погляд, доволі спонтанна втеча Ангеловича навряд чи мала висхідною точкою настільки далекосяжну й добре продуману стратегію дій. Скоріше за все, вона стала особистим протестом митрополита у відповідь на політичний тиск окупаційної влади, який у системі тодішніх суспільних відносин набув, утім, значення політичного вибору всієї греко-руської конфесії. Подальше ув'язнення митрополита перетворило його в очак підлеглого духовенства на мученика, який зазнав переслідувань від безбожних революційних військ за свої християнські переконання. Згодом австрійський імператор високо оцінив вчинок Ангеловича й Гарасевича: зокрема, останнього «за виявлені ним докази найпалкішого патріотизму» було піднесено до шляхетського титулу барона Австрійської імперії фон Нойштерн⁸⁶.

⁸⁴ A. Leger. Wielkie Księstwo Warszawskie 1796–1813 // *Napoleon w świetle najnowszych badań* / ред. E. Lavisie, A. Rambaud, част. 2. Warszawa 1901, с. 22.

⁸⁵ Рукописний конспект згаданих лекцій зберігається в: ЛННБУ, віddіа україніки, № 29398, арк. 254–255.

⁸⁶ *Gazeta Lwowska*, 23 sierpnia 1811, № 42, с. 1037. Див. також: Ф. И. Св[и-стунь]. *Прикарпатская Русь подъ владыніемъ Австріи, ч. 1: 1772–1848*.

Після повернення Львова під владу Австрії (що могло бути витлумачене митрополитом як рука Божественного провидіння і безперечний доказ слухності його вибору), а самого Ангеловича – в митрополіччї палати на Святоюрській горі уряд Варшавського герцогства продовжував оцінювати діяльність очільника Греко-Католицької Церкви в тому ж дусі нетерпимості. На упередження політичного і станового характеру наклалися істотні світоглядні розходження, адже більшість варшавських урядовців були масонами й з особливою погордою ставилися до «фанатизму» духовенства, а надто «руського обряду», яке, у світлі стереотипних уявлень річпосполитської доби, здавалося їм особливо неосвіченим і забобонним. Цього разу «каменем спотикання» стало цілком зрозуміле бажання митрополита зберегти церковну юрисдикцію в приєднаній до складу герцогства згідно з умовами Шенбрунського миру від 14 жовтня 1809 р. частині Галичини, на території якої опинилося Холмське єпископство. Згідно з формулюванням міністра поліції, митрополит

навіть тепер таємно видає накази Духовенству грецького обряду в краї, який було приєднано до Варшавського Герцогства, називаючи уряд Варшавського Герцогства тимчасовим, неспроможним і приреченим на швидке падіння, заохочуючи натомість до вірності й послуху Австрійському Урядові. А побоюючись, щоб Руське Духовенство, зваблене таким підбуренням, не втовкмачило в голову

Львовъ 1895, с. 124. Ангелович іще в листі від 23 квітня підкреслював, що генеральний вікарій Гарасевич є «патріотом цісаря» (К. Студинський. Матеріали до історії культурного життя в Галичині, с. 12).

неосвіченого люду неприязних щодо Уряду вражень і не дало приводу для якихось оман, Міністр видав зі своєї управи накази стежити за вчинками Руських священників з метою в корені запобігти цьому.⁸⁷

Як доказ намагання Ангеловича перешкодити інтеграції Холмської єпархії до Варшавського герцогства розглядаю призначення ним ще в 1809 р. її тимчасовим адміністратором (без згоди Тимчасового уряду) представника світського духовенства, «декана на прізвище Грабовський», з наданням тому всіх необхідних повноважень⁸⁸.

⁸⁷ Поп.: «[...] Teraz nawet potajemnie wydaje rozkazy do Duchowienstwa *ritus greci* w kraju do Xięstwa Warszawskiego przyłączonym, wystawiając rząd Xięstwa Warszawskiego za tymczasowy, niezdatny i ku bliskiemu upadkowi nachyliony, a zachęcając do wierności i ulieglosci Rządowi Austriackiemu. Minister z obawy aby takowym podsyccieniem uwiedzione Ruskie Duchowienstwo nie wpoilo w umysł nieoswieconego ludu nieprzychylnych dla Rządu wrażeń i nie dalo powodu do yakis złudzeń, wydal z urzędu swego rozkazy sledzenia postępów księży Ruskich, w celu zapobiegania temu zaraz w początkach» (AGAD, Akta Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 66, k. 141).

⁸⁸ Поп.: «Sessya 98, dnia 24^{go} stycznia 1810, w domu J[аśnie] W[ielmożnego] Prezesa Rady w przytomności yego oraz ministrów spraw wewnętrznych, skarbu, policyi. Minister spraw wewnętrznych z powodu komunikowanego sobie z ostatniej sessyi przedłożenia względem Metropolity Angellowicza oświadcza, iż [...] ten miał nominować administratorem z udzieloną mu od siebie władzą dziekana nazwiskiem Grabowskiego bez wiedzy Centralnego Rządu, na którego podanie wprzód już wyznaczyl był na ten urząd Xiędza Nazarewicza; względem tey wiadomości minister oczekuye jeszcze potwierdzenia [...]» (Там само, к. 142-143).

Довший час міністри вагалися обрати радикальній, неканонічний спосіб розв'язання конфліктної ситуації, оскільки «з таким упередженням і забобонним Духовенством, яким є Руські Попи, належить із політичних міркувань зберегти всі формальні процедури, до яких вони звикли»⁸⁹. Утім, призначення в 1811 р. на вакантний єпископський престол у Холмі монаха-василіянина Фердинанда (Домброви-Цехановського) таки було здійснене герцогом Варшавським без погодження його кандидатури з митрополитом Ангеловичем, якого лише поінформували про ухвалене рішення⁹⁰. Враховуючи непрості стосунки,

⁸⁹ Поп.: «Uważa nakoniec minister iż z Duchowienstwem tak uprzędzonym i zabobonnym, jakim są Popi Rusczy, wypada z polityki zachować wszystkie formy, do których są przywykli. Minister policyi udziela wiadomość powziętą z tego samego doniesienia, gdzie go ostrzeżono o niebezpiecznych związkach w tym kraju Metropolity Ruskiego [...]» Там само, к. 143).

⁹⁰ Поп.: «№ 132/29. Wydział religijny, w Warszawie dnia 11go M[iesią]ca Marca roku 1811. Minister spraw wewnętrznych y religijnych, w uskutecznienu wyraźnej woli Nayasniejszego Pana pod dniem 21 zeszłego M[iesią]ca Lutego sobie obiawoney, ma honor zawiadomić Jaśnie W[ielmożnego] Xiędza Angellowicza Metropolitę Halickiego obrządku Greko-Uniackiego – iż Yego Królewska Mość chętnie i spiesznie przychyliła się w przebraniu władzy swey duchowney w kraju do Xięstwa Warszawskiego wcielionym, na czołę Jaśnie Wielmożnego W[ielmożnego] Ciechanowskiego Biskupa Chełmskiego tegoż obrządku, sobie przyiąć raczył, przyczym załącza zapewnienie naywiraźniejszego dla niego uszanowania» (ЦДАУА, ф. 201, оп. 4, спр. 1772, арк. 1). Про Холмську єпархію в цю епоху див.: J. Lewandowski. Grekokatolicka diecezja Chełmska w realiach polityczno-ustrojowych Księstwa Warszawskiego // *Annales universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, т. 62. Lublin 2007, с.77–84.

які склалися в Ангеловича з Василіянським чином⁹¹, такі дії не були спрямовані на залагодження конфлікту, а оскільки було понехтувано церковними канонами, само це призначення мало надто революційний характер, щоби стати надійним підґрунтям для легітимізації становища єпископа-номінанта в єрархії його Церкви.

Після 1810 р. ім'я владики Ангеловича практично щезло з публічної сфери. Його немає в переліку найвищих духовних осіб, які збиралися в лютому 1812, 1813 та 1814 рр. у латинському кафедральному соборі на урочисту месу з нагоди тезоіменин цісаря⁹². Лише в серпні 1814 р. друкована у Львові польською мовою «Львівська газета» вмістила на першій шпальті коротке повідомлення про смерть греко-католицького митрополита та чин похорону в соборі св. Юра⁹³. Натомість на шпальтах німецькомовної «Львівської газети», яка видавалася з 1812 р. у Відні й була призначена в основному для чиновників провінційної адміністрації та офіцерського корпусу, смерть і похорон Антонія Ангеловича представлено значно розлогіше: темі присвятили три колонки на перших двох

⁹¹ Ангелович негативно поставився до обстоюваної Галицьким губернаторством кандидатури василіянина Доротей (Міхальського) на тимчасового адміністратора Холмської єпархії. Ще 23 квітня 1809 р. митрополит охарактеризував імператорові Францу цього кандидата як «неспроможного виконувати єпископські обов'язки через кваліфікацію і брак фізичних і моральних сил» (К. Студинський. Матеріали до історії культурного життя в Галичині, с. 12).

⁹² Див.: *Gazeta Lwowska*, 12 lutego 1812, № 11, с. 89; 14 lutego 1813, № 14, с. 113; 15 lutego 1814, № 13, с. 109.

⁹³ *Gazeta Lwowska*, 12 sierpnia 1814, № 64, с. 577.

сторінках одного із серпневих номерів, у досить докладному некролозі було зроблено акцент як на надзвичайній освіченості й адміністративному хисті митрополита, так і на його діяч у 1809 р., що були спричинені «патріотичними почуттями»⁹⁴. Ця дискурсивна докладність доводить значно більшу увагу й пошану до Ангеловича з боку центрального уряду, ніж з боку польськомовної суспільності Галичини.

Правдоподібно, край політичної активності Ангеловича поклала важка хвороба (єпископ їздив на воді в Угорщину ще до його номінації митрополитом⁹⁵). Передчуваючи швидкий уже кінець, владики фактично визначив свого правонаступника, якого 20 вересня 1813 р. було висвячено на єпископа Перемишльського⁹⁶.

Дня 26 вересня тут [у Перемишлі. – В. А.] Його Превелебність отець Михайло Левицький, греко-католицький єпископ, відбув свій урочистий в'їзд. Першою функцією, яку [він] здійснив у своїй кафедральній церкві, була молитва про щасливий успіх зброї нашого цісаря, нашого найлааскавішого монарха, і *Te Deum* на честь здобутих до цього часу цісарсько-королівськими й союзними військами перемог над неприятелем [тобто Наполеоном. – В. А.]. На цій урочистості були присутні, крім численного згромадження духовенства, цісарсько-королівський циркульний уряд, розквартировані тут цісарсько-королівські військові, інші

⁹⁴ *Lemberger Zeitung*, 22. August 1814, № 100, с. 520–521.

⁹⁵ Див.: К. Студинський. Матеріали до історії культурного життя в Галичині, с. 5.

⁹⁶ *Gazeta Lwowska*, 24 września 1813, № 77, с. 643.

тутешні чиновники міської та монаршої адміністрації, а також велике число мешканців міста й околиць.⁹⁷

Ідейно та світоглядно Михайло Левицький був гідним продовжувачем австрійського монархічного патріотизму свого попередника, з готовністю жертвував, як і його оточення, власні кошти для підтримки соціальної стабільності, розхитаної воєнним лихоліттям⁹⁸.

Залишивши осторонь аплікацію до тогочасних подій категорій національного конфлікту (яка стала наслідком анахронічного перенесення на історіографічний ґрунт упереджених оцінок, що їх дали поведінці митрополита як його політичні опоненти, так і дослідники, заангажовані в польсько-українське протистояння пізнішої доби), бачимо, що у творах Антонія Ангеловича політичного характеру годі шукати якогось доведення прав руської нації на шкоду польській. Натомість розглянувши ці тексти як частину суспільного дискурсу своєї епохи, з'ясуємо, що за призначенням і змістовою частиною вони були відповіддю на промовані Французькою революцією принципи суверенітету нації та громадянської рівності, – відповіддю, основою на засадах християнського світогляду, а отже, консервативною за своєю суттю.

⁹⁷ *Gazeta Lwowska*, 12 października 1813, № 82, с. 689–690.

⁹⁸ Див., наприклад, інформацію про пожертву владикою Михайлом, а разом із ним – і парохом с. Дроздовичі Іваном Могилянським, відповідно, 50 і 12 ринських злотих «для вояків, поранених на полі слави» (*Gazeta Lwowska*, 12 grudnia 1813, № 103, с. 895).

Антоній Ангелович, який 1805 р. гордо йменував себе «з Божої ласки єпископ Перемишльський, Самбірський, Сяноцький, адміністратор вакантних Львівської, Галицької, Камянецької, Холмської, Белзької і Берестейської дієцезій», наполягав на приматі освяченого традицією принципу легітимної влади австрійського монарха й розумів суспільство як священний – а отже, такий, що його не можна уневажнити – договір станів (а не націй) з імператором, став тим самим в один ідейний ряд із такими відомими критиками Французької революції й батьками сучасного консерватизму, як Жозеф де Местр, Едмунд Берк, Огюстен де Баррюель, хоча літературна спадщина митрополита не вражає ні блискучим стилем, ні глибокими узагальненнями.

Мета творів унійного єрарха полягала не в тому, щоб захищати руську націю від повернення польського панування, – він прагнув застерегти численних у Галичині любителів Бонапарта від учинення гріха проти визначеного Богом суспільного порядку, який гарантував права дворянства, духовенства і селян як окремих суспільних станів. У дискурсі владики йдеться про велику імперську родину-батьківщину, в якій немає місця для відмінних від волі «улюбленого монарха» громадських чи індивідуальних інтересів. Накладені на це підґрунтя політичних уявлень Антонія Ангеловича про суспільство, факти його діяльності набувають напрочуд логічного витлумачення, постаючи як феномен, тісно пов'язаний з історичним контекстом його епохи.

Вадим Ададуrow

Chapter 4

**“The Loyal Subject of His Imperial Majesty”:
The World of Political Views
of Metropolitan Antonii Angelovych
(by Vadym Adadurov)**

The author of this chapter proceeds from the theoretical and methodological impossibility to reconstruct the intellectual biography of the first Greek Catholic Metropolitan of Halych, Antonii Angelovych (1756/1757?–1814), using a national-centric approach. Conflicting Ukrainian and Polish national discourses since the mid-19th century have so far produced equally anachronistic explanations of the early Habsburg period in Galicia. These ideological, rather than academic, statements do not take into account the pre-modern sociocultural coordinates in which three generations functioned after the partitions of Poland. Representatives of the generation born between 1750 and 1770 already had to make an existential choice between the revolutionary sociocultural meanings of enlightened libertarianism and the traditional values of Christian conservatism. The author starts from the premise that the self-identification of elites in Eastern Europe during the divisions of the Commonwealth and the Napoleonic wars was increasingly determined by the desire of their representatives, in particular, the Uniate clergy, to improve their position through the creation of networks of ideological solidarity with the imperial center and its provincial bureaucracy. Characteristic features of imperial identities were devotion to the monarch and a willingness to join in the development and defense of his

imperial project. The faithfulness resulted in the rapid advancement of the career, and the opportunity to improve the material and educational status of one's social group (in this case, the clergy). Using a deductive method that allows us to look at the microcosm of ideas, values, and mentality of a particular individual through the wide aperture of social culture of his era, the author carefully recreated the world of political ideas of the Bishop Angelovych, the head of the Ruthenian Greek Catholics and an active patriot of the Emperor and the Austrian fatherland, hostile to the ideas of nationalism and anti-clericalism of the French Revolution. Testimonies from the archives of Austria, the Vatican, France, Poland, Ukraine, as well as the Viennese and Lviv press of the time had been used. The imperial discourse of Angelovych was interpreted as a lengthy textual trajectory from its beginnings in the era of Josephism to its climax during the 1809 war.